

13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alparslan Türkeş ve Milli Birlik Komitesi İçinde İhtilaf¹

Ferit Salim SANLI

Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
E-Mail: feritsalimsanli@gmail.com

Geliş Tarihi: 05.01.2018 Kabul Tarihi: 04.06.2018

ÖZ

SANLI, Ferit Salim, **13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alparslan Türkeş ve Milli Birlik Komitesi İçinde İhtilaf**, CTAD, Yıl 14, Sayı 27 (Bahar 2018), s. 213-249.

27 Mayıs darbesi sonrasında askerler tarafından teşekkül eden Milli Birlik Komitesi oldukça heterojen bir hüviyeti haizdir. Komitenin çeşitli rütbelere ve yaş gruplarından oluşan yapısının yanında üyelerin arasında bulunan fikir ayrılıkları, kabaca iki grup etrafında bölünmeye meydan vermiştir. Bu gruplardan birisinin başını, ihtilal sonrasında Başbakanlık Müsteşarı olacak olan Alparslan Türkeş çekerken, diğer kılığın öncüsü Cemal Madanoğlu olacaktır. Alparslan Türkeş, Albay kimliğinin yanında komite içerisinde bilhassa görece genç olan subayların sempatisini kazanacak ve bu grup Milli Birlik Komitesi'ni, "Atatürk'ün tamamlamadığı" diye nitelendirdikleri reformların tatbiki için vesile kılmak isteyeceklerdir. Böylece bu grup "radikaller" olarak tasnif edilirken, Türkeş de dönemin milliyetçi-sosyalist lideri Nasır'dan mühlüm "İhtilalin Kudretli Albayı" olarak tarif edilecektir. Buna mukabil, Madanoğlu'nun grubu "seçimlerin bir an evvel yapılması suretiyle idarenin sivillere devredilmesi" düşüncesinde hareket edeceklerdir. İki görüş arasındaki bu temel anlayış farkı, beraberinde diğer sorunlarla birleşince 13 Kasım 1960 tarihinde, komite oto-tasfiye uygulayacak ve içlerinde Türkeş'in de bulunduğu 14 üye yurtdışına memur olarak tayin edileceklerdir.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs, 13 Kasım, Milli Birlik Komitesi, Alparslan Türkeş,

¹ Bu makale 2017 yılında kabul edilen "Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nden Milliyetçi Hareket Partisine, Tarihsel Süreç, İdeoloji ve Politika (1960-1969)" başlıklı doktora tezinden türetilerek yazılmıştır.

Radikaller.

ABSTRACT

SANLI, Ferit Salim, **Alparslan Türkeş in the Process Towards Discharge on November 13, 1960 and a Dispute Within the National Unity Committee**, CTAD, Volume 14, Issue 27 (Spring 2018), pp. 213-249.

The National Unity Committee formed by the soldiers after the coup on May 27 had a very heterogeneous identity. In addition to the composition of the committee with various ranks and age groups, the disagreements among the members led to division around roughly two groups. The head of one of these groups was Alparslan Turkes, who became the Undersecretary of the Prime Ministry after the coup, while the other was Cemal Madanoğlu. Alparslan Turkes gained the sympathies of the officers, especially who were relatively young in the Committee, besides his identity as a Colonel, and this group wished to make the National Unity Committee implement the reforms that Atatürk could not have completed. Thus, while this group was classified as "radicals", Turkes was described as the "Mighty Colonel of Coup", inspired from Nasser, the nationalist-socialist leader of his time. On the other hand, Madanoğlu's group acted with the thought of "transfer of the administration to the civilians by making the elections as soon as possible". Due to this difference of this basic mentality between the two views, together with other problems, the Committee carried out an auto-discharge on November 13, 1960 and 14 members, including Turkes, were appointed as civil servants abroad.

Keywords: May 27, October 13, National Unity Committee, Alparslan Turkes, Radicals.

Giriş

27 Mayıs 1960 darbesi, DP iktidarına son verirken, ihtilalle birlikte yeni siyasi öznelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu meyanda ihtilalin akabinde “*Başbakanlık Müsteşarlığı*” görevini ifa edecek olan Alparslan Türkeş hem bu konumun getirdiği özgül ağırlık, hem Milli Birlik Komitesi içerisinde bilhassa genç subayların desteği hem de dâhil olduğu fikri geleneğin etkisiyle oldukça etkin bir konumda olacaktır. Bu etkinlik, beraberinde “*Türkiye'nin köklü sorunlarının mevcut siyasi düzenle çözülemeyeceği*” düşüncesiyle harmanlanınca, Milli Birlik Komitesi'nin görev süresine dair tartışmalara meydan verecek bu ihtilaf komite içerisinde bölünmeleri meydana getirecektir. Bu makale, Türkeş'in etkinliğinin meşruiyet kaynağını oluşturacak “*Başbakan Müsteşarlığı*” konumuna nasıl atandığı sorusuna cevap vermeyi amaçlarken, 13 Kasım 1960 tasfiyesi öncesinde komite içerisinde yaşanan mücadeleleri ve komitenin reformlarının gerçekleşmesinde Türkeş ve beraberinde hareket eden arkadaşlarının rolünü ortaya koymaya çalışacaktır.

Türkeş'in "Başbakanlık Müsteşarlığı" Görevine Tayini

27 Mayıs sonrasında Türkiye ve arkadaşları adına ilk önemli hadise, Türkiye'nin Başbakanlık Müsteşarlığı görevine atanması olmuştur. İhtilal sonrasında Türkiye'yi, Gürsel'in arkasında "Eminence Grise"² yapacak olan bu pozisyonuna tayini izaha, muhtaç bir konu olmaktadır.

Türkeş'in bu şartlar altında, hiç kimsenin tam anlamıyla önemini idrak etmediği düşünülen Başbakanlık Müsteşarlığı koltuğuna "emr-i vaki" ile oturduğu yorumu literatürde oldukça kabul gören bir mevkide bulunmaktadır.³ Türkiye de, bu pozisyona atanmasının emr-i vaki ile gerçekleştiğini belirterek; ihtilal tarihinden 4 gün sonra aybaşı olması ve memurların maaş bordrolarının imzalanması lüzumu üzerine, kendisinin "benim imzamı açın" diyerek bu atamanın re'sen gerçekleştiğini ifade etmiştir.⁴

Öncelikle Türkiye'nin bu kadar kısa süre içerisinde sivrilmesine sebep olarak iki önemli faktör öne sürülmektedir. Bunlardan birincisi olarak Türkiye'nin, ihtilale katılan subaylar içerisinde "sadece ne yapacağım değil, nasıl yapacağımı plana bağlamış"⁵ olmasının mühim bir rolü olduğu düşünülmektedir. İkinci olarak da komitenin yabancı muhabirlerle iletişimini sağlamak üzere İngilizceyi iyi bilen Türkiye ve Sami Küçük'ü görevlendirmesi⁶ de, Türkiye'nin kısa sürede ön plana

² Türkiye için "Eminence Grise" tanımı Weiker tarafından yapılmıştır. Bkz, Walter Weiker, *The Turkish Revolution 1960-1961*, The Brookings Institution, Washington D.C, 1963 s.125.

³ Abdi İpekçi- Ömer Sami Coşar, "Bakanlar Kurulu'nun Teşkilî İlk Anlaşmazlığı Yaratmıştı", *Milliyet*, 07 Mart 1965; Akis, "İhtilal", 26 Şubat 1962; Özdağ, s. 258; Taylak, s. 46; Bedii Faik, *İhtilalciiler Arasında Bir Gazeteci*, Dünya Yayınları, İstanbul, 1967, s. 44.

⁴ Taylak, s. 48.

⁵ Akis, 26 Şubat 1962. Akis dergisini neşreden Metin Toker başka bir eserinde Türkiye'nin bu minvalde, "ihtilalin ilk gününden itibaren besap basıp" olduğu yorumunda bulunmaktadır. Bkz. Metin Toker, *İsmet Paşayla 10 Yıl*, Akis Yayınları, Ankara, 1967, s. 46. Türkiye ile beraber 13 Kasım hadisesinde tasfiye edilen ve 14'ler grubunda yer alan Orhan Erkanlı hatıralarında bu hususta şu sözlerin sarf etmektedir:

"MBK'nın ilk 38 üyesi içinde, bir ihtilale ve ihtilal sonrasına kendisini en iyi hazırlamış ve kafasında kendisine mahsus planlar yapmış olan Albay Türkiye'ti. Bunu daha ihtilalin Ankara'da yayınlanan ilk bildirisini kendi sesiyle okumak suretiyle göstermeye başladı... Bu bildirinin okunmasıyla Türkiye sivilmeye başladı. Bugün dahi herkes 27 Mayıs sabahı duydukları kalın ve boğuk sesi unutmamışlardır." Bkz. Orhan Erkanlı, *Anılar-Sorunlar-Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul, 1973, s. 111.

Suphi Karaman da bu noktada ihtilal öncesinde komite içerisinde yaşanan bir tartışmaya dayanarak; "Türkeş'in kafasındaki uzun vadeli planların hiç silinmediğini sonradan anladık" demektedir. Bkz. Cumhuriyet Utku, *14'lerden Suphi Karaman'a İhtilal Mektupları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s.27.27 Mayıs akabinde Yassıada'da DP milletvekiliğinden mevkul olan ve daha sonra gazetecilik görevini ifa eden Mithat Perin ise zikredilen cümlelerin istikametinde bir yorumda bulunarak; "Türkeş'in Müsteşarlığı, tamamen üleriye dönük planlar ve tayinler içermekteydi" sözlerini sarf etmiştir. Bkz, Mithat Perin, "Yassıada'da 476 Gün", *Haber*, 17 Mayıs 1967.

⁶ Akis, 26 Şubat 1962., Erol Maraşlı, *Darbe İçinde Darbe: "13 Kasım 1960-14'ler Olayı"*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul, 2010, s. 41.

çıkmasında etkili olmuştur. William Hale ise bu görevlendirmeyi bir nevi “*ödün*” olarak yorumlamış ve 29 Mayıs günü Ankara’da önemli sayıda alt rütbeli subayın toplanıp, ikinci bir komite kurduklarını ve iktidar talep ettiklerini öne sürerek; Gürsel’in, Türkeş’i Başbakanlık Müsteşarı atamak yoluyla işlerini kolaylaştırdığını ifade etmiştir.⁷ Bu yoruma istinat edildiğinde Türkeş’in alt rütbeli subaylar nezdinde ciddi bir etkisinin olduğu düşünülebilir.⁸

Yukarıda aktarılan bütün yorumların dışında, Türkeş’in Cemal Gürsel ile olan ilişkisinin de, kendisinin bu önemli göreve gelmesinde etkili olabileceği gözden uzak tutulmaması gereken bir keyfiyet olarak değerlendirilebilir. Türkeş ile Cemal Gürsel’in ilk münasebeti 1942 yılında gerçekleşmiş ve Türkeş, Gürsel ile kendisi arasında “*Ziya Gökalp’ın fikirlerine bağlılık, memleket sevgisi, milliyetçilik*” gibi müşterek tarafları bulunduğunu, bundan ötürü aralarında önemli bir “*muhabbet*” geliştiğini ifade etmiştir.⁹ Gürsel ile tanışma mazisi, 27 Mayıs’ın oldukça evveline dayanan Türkeş’in, Gürsel ile darbe öncesinde ilişkileri de dikkat çekicidir. İhtilal öncesinde, komite faaliyetlerine Osman Köksal ve Sadi Koçuş vasıtasıyla dâhil olan Gürsel; Osman Köksal’ın Muhafız Alayı Kumandanı, Sadi Koçuş’un tayinin de Londra’ya çıkması üzerine, “*hafî teşkilat*” ile temaslarını Alparslan Türkeş ve Suphi Karaman aracılığıyla sağlamaya başlamıştır.¹⁰ Bu durum kuşkusuz, Türkeş’i komite içerisinde sivirlenmeye başlayan önemli bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Türkeş’in, Türk milliyetçisi gençlere, yeni İdare Heyeti seçimi yapan Ankara Türk Ocağı’nın, Cemal Gürsel’i ziyaret etmesi lazım geldiği telkini yapması¹¹ da aralarındaki ilişki seviyesini göstermek açısından ilgi çekici durmaktadır.

İhtilalin hemen öncesinde, Gürsel’in 1960 yılının Mart ayında gerçekleşen Yeşilhisar olayları¹² sonrasında talep ettiği iznin işleme konulması üzerine, Gürsel’in Mayıs 1960 itibarıyla yaş haddinden ötürü emekliliğe ayrılması

⁷ William Hale, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul,1996,s.111.

⁸ Türkeş’in ihtilalin olduğu süreçte, genç subaylar üzerinde en etkili subay olduğu tespiti, İngiliz hariciyesi tarafından da yapılmıştır. Bkz, FO 371/153035.

⁹ Haber, “*Madanoğlu ve Türkeş Cemal Gürsel’i Anlattı*”,15 Şubat 1966; Haber, “*Cemal Aga-Anlatan: Alparslan Türkeş*”, 5 Mart 1966.

¹⁰Ömer Sami Coşar, Abdi İpekçi, “İhtilal Kararı Veriliyor ve Hazırlıklar Başlıyor”, *Milliyet*, 14 Haziran 1962. Dündar Seyhan’ın anılarında da, Gürsel’i ihtilal konusunda, bir Almanya gezisinde kendisine refakat eden Sadi Koçuş’un ikna ettiğini daha sonra da ilk önce Gürsel ile temasın Sadi Koçuş ve Osman Köksal üzerinden sağlandığını belirtmiştir. Bkz, Dündar Seyhan, *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul,1966, s.75.

¹¹ Bkz, *60’lılardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri*, Ötügen Yayınları, İstanbul,2014,288-289.Ayrıca bkz. Mehmet Doğan, “*Alparslan Türkeş MHP ve Gölgedeki Adam*”, Ocak Yayınları, Ankara, 2000, 249.

¹² 27 Mayıs’ın zeminin oluşmasında köşe taşı pozisyonunu hazırlayan bu hadise 1960 yılının Mart ayında gerçekleşmiştir. Yeşilhisar Olayları için, bkz, Tanel Demirel, *Türkiye’nin En Uzun Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 316, 317. 5 Mayıs günü İzmir’e yola çıkan Gürsel’i tren istasyonunda uğurlayanlar arasında Türkeş de bulunmaktadır. Bkz, Utku, s. 121.

durumu, komitenin bütün planlarını bozmuştur. Zira hem ihtilal “başsız” kalmış hem de bu durum komite içerisinde ciddi bir “ifşa edilmeye” paniğine sebep olmuştur. 3 Mayıs 1960 tarihinde, izne ayrıldığı tebliğ edilen Gürsel, olayın üzerine, dönemin Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’e mektup yazarak, İzmir’e dönme kararını almıştır.¹³ Alparslan Türkeş, Gürsel’in, muhtıra niteliğindeki bu mektubu, Ethem Menderes’e, yüz yüze Milli Savunma Bakanlığı’nda görüşmek suretiyle verdiğini ve Gürsel’in tevkif edilmesi tehlikesine karşı kendisinin “*Milli Savunma Bakanlığı dış kapısında, Bakan’ın kapısına kadar silahlı arkadaşlarını yerleştirdiğini*” iddia etmiştir.¹⁴ 1966 yılında “*Haber*” gazetesinde yayınlanan Türkeş’in iddiaları bunlarla da sınırlı kalmamış ve bu mektubun daktiloya geçirilmesi sürecini kendisinin yürüttüğünü, Gürsel’in emir subayı olan Binbaşı Şeref’e mektubu kendisinin dikte ettirdiğini ve “*çok gizli*” olan bu mektubun sadece üç nüshadan ibaret olduğunu ifade ederek; hafi olan mektubun halen kendisinde mevcut bulunduğunu ileri sürmüştür.¹⁵

Söz konusu mektubun kaleme alınmasından 34 sene sonra yayınlanan Türkeş’in anılarında ise, mektubun içeriği açıklanmıştır. Basında daha önce farklı bir şekilde çıkan mektup metninin içerisinde yer alan maddeler, 27 Mayıs’ın nasıl bir düzlemde meydana geldiği konusunda yeni yaklaşımların ortaya çıkması gerekliliği açısından dikkat çekicidir. Türkeş’in tam metin olarak ileri sürdüğü mektupta, daha önceki yıllarda basına aksettirilen metnin haricinde, Gürsel;

“Celal Bayar’ın Cumhurbaşkanlığı’ndan istifa ederek, yerine Adnan Menderes’in cumhurbaşkanlığı görevine getirilmesi gerektiğini, partilerin ocak ve bucak teşkilatlarının kaldırılmasının lazım geldiğini ve parti faaliyetlerinin yılda en fazla 2 defa sadece partilerin “mahdut” sorumluları tarafından yürütülmesini” tavsiye etmektedir.¹⁶

Buna mukabil, ihtilalin en önemli isminin sivil siyaset açısından DP’yi tek mesul tutmadığı hatta “*DP Başbakanı’nın Cumhurbaşkanı olmasıyla sorunların*

¹³ Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, “Gürsel’e Ani Olarak Verilen İzin Teşkilatta Bomba Gibi Patladı”, *Milliyet*, 20 Haziran 1962. Gürsel’le, Ethem Menderes ile yaptığı görüşmeye, Türkeş’in de refakat ettiği bilgisi için ayrıca bkz, Milli Yol, “*27 Mayıs ve Sonrası*”, 6 Mart 1962.

¹⁴ Haber, “*Cemal Aga-Anlatan: Alparslan Türkeş*”, 8 Mart 1966.

¹⁵ Haber, “*Cemal Aga-Anlatan: Alparslan Türkeş*”, 8 Mart 1966.

¹⁶Mektubun tam metninin de yer aldığı bu referans için bkz, Hulusi Turgut, *Türkeş’in Anıları: Şabinlerin Dansı*, ABC Yayınları, İstanbul,1995,s.105-108. Türkeş, Ethem Menderes’e yazılan bu mektubun basına değiştirilmiş halinde dağıtılmasının, Gürsel’in kendisine 9 Haziran 1960 tarihinde verilen bir emri dolayısıyla gerçekleştiğini iddia etmektedir. Bkz, a.g.e, s.100,103.Orhan Erkanlı da 1972 yılında kaleme aldığı hatıratında, “*bildiği kadarıyla*”, ihtilalden sonra açıklanan mektubun içeriğinin, orijinal mektuptan sansürlendiğini ve aslında Gürsel’in mektubunda, “*Bayar’ın Cumhurbaşkanlığı’ndan çekilmesi*” ve “*Menderes’in Cumhurbaşkanı*” yapılmasını tavsiye ettiğini dile getirmiştir. Erkanlı, “*bu işin aslımın*” Türkeş’in bilebileceğini çünkü orijinal mektubun kendisinde mevcut olduğunu ileri sürmüştür. Bkz. Erkanlı, s. 306.

“çözülebileceği” yaklaşımını gösteren bu mektuptaki iddiasının felsefesi, Türkeş ve arkadaşlarının ihtilale katılma saikleriyle kısmen örtüşmektedir.

Türkeş’i ihtilal öncesinde Gürsel ile yakınlaştıran son önemli hadise, Gürsel’in İzmir’de “*fili emeklilik*” sürecini geçirirken, kendisiyle komitenin izni dışında görüşmesi olmuştur.¹⁷ Türkeş, Gürsel ile temas kurma düşüncesini, komitedeki diğer arkadaşlarıyla görüşmüş ancak komiteciler, böyle bir münasebetin “*çok tehlikeli*” olacağı düşüncesiyle karşı çıkmışlardır.6 Mayıs günü, Suphi Karaman’a Milli İstihbaratta çalışan bir arkadaşı; Gürsel’in sürekli takibatta olduğunu, kendisi ile temas kuranların tespit edildiğini, kendisiyle görüşmesi muhtemel subayların da takibatta olduğu” bilgisini verince, komitede Türkeş’e kesin bir dille, Gürsel’le görüşmemesi gerektiği iletilmiştir.¹⁸ Suphi Karaman bu hadiseyi şu şekilde anlatmıştır:

“Ordunun gücü kırılrsa her şey biterdi... Cemal Gürsel’e izin verildi. Panikledi, İzmir’e gitti. Ardından Türkeş de İzmir’e gitti... Kuşkulandığımız için Türkeş’i hemen ikaz ettik. ‘Katiyen O’nu görmeyeceksin dedik’. Çünkü Gürsel izleniyordu. Ancak, MİT’ten bir subay bana Gürsel’i bir kurmay subayın ziyaret ettiğine ilişkin bir bilgi verdi... Ziyaret eden kişinin Türkeş olduğu ortaya çıktı. Bunun üzerine komite olarak ‘Türkeş kirlendi, bizi de deşifre edecek’ tespitini yaparak, ilişkimizi kesme kararı aldık. Türkeş’e; ‘çok izleniyoruz, dağıldık’ dedik...”¹⁹

Türkeş’in İzmir’de Gürsel ile neler konuştuğu bilgisi mevcut olmasa da, 27 Mayıs öncesinde, Türkeş’in “*Gürsel’in başkanlığı*” konusunda kesin bir tavır gösterdiği düşünülebilir. Bütün bu bilgiler ışığında, Türkeş’in oldukça stratejik bir konum olan Başbakanlık Müsteşarlığı görevine getirilmesi, muhtemelen basit bir emr-i vakiden öte daha önce kararlaştırılmış bir durum olmalıdır.²⁰ Zaten, kendisiyle beraber hareket eden Rıfat Baykal’ın da, “*Başbakanlık Özel Kalem Müdürü*” olarak atanması da²¹ kendi pozisyonun belirlenmesinde tesadüf ötesi

¹⁷ Her ne kadar Türkeş kendi anılarında bu iddiayı şu sözlerle yalanlasa da, bkz, Turgut, *age.*, s.118, o dönemde Türkeş ile birlikte hareket eden Numan Esin de, Türkeş’in Gürsel ile İzmir’de görüşmesini doğrulamaktadır. Numan Esin, bu görüşmeden Suphi Karaman’ın “*Türkeş deşifre oldu. Sakın Türkeş ile konuşma*” demesi üzerine haberi olmuş ve “endişelerini” Türkeş’e aktarınca, Türkeş “*boşuna telaş ediyor arkadaşlar*” cevabını vermiştir. Bkz, Numan Esin, *Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayıs’ının Anıları*, 2.B, Doğan Kitap, İstanbul, 2005, s. 101.

¹⁸ Ömer Sami Coşar, Abdî İpekçi, “Millî Emniyet Türkeş’in Gürsel’le Temas Teşebbüsünü Haber Almıştı”, *Milliyet*, 22 Mart 1962; Akis, “*İhtilal*”, 19 Şubat 1962.

¹⁹ Cumhuriyet Utku, *14’lerden Suphi Karaman’a İhtilal Mektupları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

²⁰ Namık Kemal Zeybek’in aktardığı şu anekdot da bu müphemiyeti hissettirmektedir:

“Alparslan Türkeş aynı zamanda Başbakanlık Müsteşarıydı. Devlet Başkanı ve Başbakan Cemal Gürsel olduğuna göre gerçekte Başbakanlığı Türkeş yapıyordu. Sonraları kendisine; ‘kendi kendinizi Müsteşar tayin ettiğiniz söylüyor doğru mu?’ diye sormuştum. ‘Öyle şey olur mu? Cemal Gürsel’e imzalatmıştım’ demişti, gülerek...” Bkz. *60’lılardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri*, s.243.

²¹ Milliyet, “*A.Türkeş Başvekâlet Müsteşarı Oldu*”, 1 Haziran 1960.

bir hususiyet olduğu fikrini perçinleştiren bir unsur olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, ihtilalin anonsunu Alparslan Türkeş'in yapmış olması,²² ihtilalin lideri olacak Cemal Gürsel'i, İzmir'den almak üzere Muzaffer Özdağ'ın gitmesi²³ ve Ankara'da Etimesgut Havaalanı'na inen Gürsel'e Genelkurmay'a kadar Türkeş'in refakat etmesi²⁴ gibi hadiseler bu çerçevede değerlendirilmesi gereken bir durum konumundadır.

Başbakanlık Müsteşarı Türkeş'e Göre İhtilalin Felsefesi

27 Mayıs'a katılan subaylar içerisinde, sivil siyasetin tatbik edemeyeceği düşünülen “yarım kalmış reformları” tamamlamak adına yola çıkan subaylar mevcut olmuştur. Türkeş, rütbesinin yüksek olmasının da etkisiyle, bu grubun en önemli aktörü olmuştur. Esasında, Türkeş ve kendisi gibi düşününler, 27 Mayıs öncesi komite faaliyetlerinde, zikredilen tez dâhilinde fikirlerini saklamamıştır. Bu yargıya destek olarak, 1960 yılında Türkeş'in evinde yapılan bir toplantıda alınan kararlar emsal gösterilebilir. Erkanlı'nın 20 madde halinde sıraladığı kararlar arasında;

“bütün partilerin kapatılacağı”, “Kemalizmin doktrin haline getirileceği”, “dinin politikaya alet edilmesine müsamaha edilmeyeceğini ve dinde reform imkânlarını araştırmak adına Uluslararası İslam Konferansının tertip edileceği”, “kamu hizmeti gören bütün kuruluşların reorganize edileceği”, “Kemalizmin devletin hâkim görüşü haline getirileceği”²⁵ gibi uygulanması zaman alacak maddeler tespit edilmiştir.

Türkeş ve arkadaşlarının bu fikirleri komitede ciddi tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Mesela, Orhan Kabibay'ın davetiyle komiteye giren Sami Küçük, “ihtilalden sonra ne olacak” sorusunu gündeme getirmiş buna mukabil Türkeş; “geri kalmış ülkelerin hızla kalkınması gerekmektedir ve bu demokratik idareyle mümkün değildir, memleketi oy kaygusuna düşen politikacılara bırakamayız” cevabını vermiştir. Sami Küçük, bu cevaba karşılık Türkiye'nin Suriye olamayacağını, ordunun görevinin ihtilalden sonra seçimlere gidecek atmosferi temin etmek olduğunu ifade etmiş ve bu toplantıdan sonra komite ikiye bölünmüştür.²⁶

27 Mayıs öncesinde, komite içerisinde CHP ile yakınlığı bulunan ve sürekli münasebette bulunan subayların mevcut olduğu düşüncesi,²⁷ Türkeş ve

²² William Hale, s. 108.

²³ Kurtul Altuğ, 27 Mayıs'tan 12 Mart'a, Yılmaz Yayınları, İstanbul,1991,s. 69.

²⁴ Özdağ, *age.*, s.285.

²⁵ Erkanlı, s. 17.

²⁶ Ömer Sami Coşar-Abdi İpekçi, 14 Şubat 1962,Özdağ, s. 135; Necdet Pekmezci-Nurşen Büyükyıldız, *Ülkücüler: Öteki Devletin Şehitleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul,1999, s. 26.

²⁷ Faruk Güventürk bu bağlamda “İhtilalden sonra İsmet Paşa'yı başa geçirmek” istiyorduk demiştir. Bkz, Nazlı Ilıcak, *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, Kervan Yayınları, İstanbul,1975, s. 193.

arkadaşları tarafından rahatsızlıkla karşılanmıştır. Türkeş, 27 Mayıs'ın “*hiçbir parti adına*” yapılmadığını ileri sürmekte hatta kendisini İnönü döneminde ihtilal düşüncesine iten saiklerle, DP zamanında iten sebeplerin, örtüştüğünü ifade etmiştir.²⁸ Bundan ötürü Türkeş'e göre 27 Mayıs'ı “*iktidarda bulunan bir partiyi silah zorunu ile indirmek ve onun yerine muhalefet partisini oturtmak yani adı bir hükümet darbesi olarak*” görmek yanlış bir tutum olmuştur.²⁹

27 Mayıs'ın hemen akabinde “Başbakanlık Müsteşarlığı” sıfatıyla önemli bir pozisyon elde eden Türkeş, ihtilalin gerekçelerini dış basınla paylaşmak adına, 31 Mayıs 1960 tarihinde “*Le Monde*” gazetesi muhabiriyle röportaj yapmıştır.³⁰ Türk basınına 5 Haziran'da konu olan bu mülakatta Türkeş; MBK'nın 1955 yılında 6 kişi tarafından kurulduğunu ifade ederken, seçimlerin üç ay gibi bir zamanda yapılma ihtimalinin zayıf olduğunu, “*halen mevcut nizaman düzeltilmesi için gerekli olan zamanın*” düzeltilmesinin uzun zaman alabileceğini belirtmiştir. 1950 yılından önce CHP iktidarının politikalarının da tasvip edilmediğini ileri süren Türkeş'e göre, MBK üyeleri CHP'ye açık bir sempati beslememektedir.³¹ Bu mülakatta iki önemli nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ihtilal düşüncesinin, 1960 yılından çok daha öncesine dayanması olgusudur. Türkeş, bu tarihi verirken, ihtilalin çekirdek kadrosu mazisine ve kıdemine kendisini de dâhil etmiştir. İkinci ve kısmen daha önemli nokta ise, “*seçimlerin 3 ay içerisinde yapılmasının güç olması*” ve “*mevcut nizaman düzeltilmesi*” olguları olarak değerlendirilebilir. “*Mevcut nizamı düzeltmekten*” kasıt olarak, DP iktidarının devrilmesi olarak telakki edilmediği, röportajın devamında zikredilen CHP'ye dair sözlerden açıkça anlaşılmaktadır. İhtilalin felsefesine dair ufukta görülecek tartışmaların habercisi konumunda olan bu röportaj, Türkeş için “*şimşekleri üstüne çektiği*” ilk gelişme olarak addedilebilir. Nitekim Cemal Gürsel 8 Haziran tarihinde yaptığı konuşmada; “*ordu bugün memleket sathında birçok vazifeler almıştır. Bu alış, ordu için vazifedir. Ama devamı zaafıdır... Ordunun başına dönmeyi en büyük ülkü bilmeliyiz*”³² sözleriyle örtülü bir uyarı yapma ihtiyacını hissetmiştir.

Bu röportajın CHP'ye yakın basında tezahürleri de kısa bir sürede belirginleşmiştir. 8 Haziran günü, Metin Toker “*Bugünkü Vazifemiz*” başlığında bir yazı kaleme almış ve Türkeş'in ismini vermeden şu sözleri sarf etmiştir:

“Şimdi, bir endişenin zerresinin yüreklere düşmediğini iddia etmek yersizdir. Askeri ihtilaller çok zaman böyle iyi niyetlerle başlar, en iyi niyetliler ancak aradan vakit geçince davalarını unuturlar ve milletlerinin hakiki arzularını bir tarafa iterek koltuk sıcaklığının rahatına kendilerini terk ederler... Türkiye'de

²⁸ Aydın Köker, “Türkeş İhtilali Anlatıyor”, *Yeni İstanbul*, 15 Şubat 1962.

²⁹ Milliyet, “*Türkeş Faaliyete Geçeceğini Bildirdi*”, 24 Şubat 1963; Medeniyet, “*27 Mayıs Muhalefeti İktidara Getirmek İçin Yapılmamıştır*”, 7 Temmuz 1965.

³⁰ Le Monde, “*La presse est admise a rencontrer les officiers de la révolution*”, 01 Juan 1960.

³¹ Milliyet, “*Komitenin 5 Yıl Ervel Kurulduğu Açıklandı*”, 05 Haziran 1960.

³² Özdağ, s. 268.

bir Nasır'ın ortaya çıkma ihtimali Anglo-Sakson çevrelerde yüreklere endişe serpmiştir. Başka bir fikir, Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin politika dolayısıyla bir felaketin eşiğine gelmiş memleketi, millet himayesi altında aldığı, onu gerçek demokrasi için yetiştireceği fikri olmuştur. Bu, paternalizmin yani bir nevi vesayet iddiasının bir müddet Türkiye'deki rejim karakterini teşkil edeceği zehabını uyandırmıştır..."³³

Türkeş'in mülakatına açık bir cevap niteliği taşıyan bu yazıda Toker, 1950'li yıllarda dünyada global ölçekte gerçekleşmiş askeri darbelere referans verirken, bu ülkelerde askeri müdahale sonrası oluşan militer idarelere vurgu yapmakta ve Türkiye'de böyle bir rejim oluşacağı zehabının uyandırıldığını ileri sürmektedir. Toker'e göre Türkiye'de İnönü faktörü vardır ve İnönü'nün mevcudiyeti, "demokrasinin, dün olduğu gibi bugün de, yarın da büyük teminatı" konumundadır.³⁴ Yazıda ilgi çekici olan ve Türk basını tarafından ilk defa kullanıldığı tespit edilen Nasır teşbihinin Türkeş için kullanıldığını tahmin etmek çok da zor olmayacaktır. Zira Türkeş Başbakanlık Müsteşarlığı döneminden başlamak üzere 60'lı yıllar boyunca, hem ulusal hem de uluslararası basında/belgelerde Nasır örneği ile mukayese edilecektir.³⁵ Türkeş'in diğer askeri darbelerdeki

³³ Metin Toker, "Bugünkü Vazifemiz", *Akis*, 08 Haziran 1960.

³⁴ Toker, agm.

³⁵ Dönemin önemli bir gazetecisi olan Ahmet Emin Yalman durumu şu cümlelerle tasvir etmiştir: "Alparslan Türkeş'in yabancı gazetecilerle konuşurken kullandığı lisan dış âleme şu zannı veriyordu: "Tam bir dürüstlük ve vatanseverlik etkisi bırakan Cemal Gürsel Paşa, Mısır'ın Necip Paşa'sına benzer bir rolde görünüyordu. Bunun arkasından bir Abdülnasır zuhur etmesini, bunun da Türkeş olmasını beklemek lazımdır!"

Bkz, Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihde Gördüklerim ve Geçirdiklerim-2 (1922-1971)*, Yay. Haz. Erol Şadi Erdinç, 2.B, Pera Turizm ve Ticaret Yayınları, İstanbul, 1997, s.1694. Dönemin gazetelerinde, Nasır- Türkeş benzetmesine örnek olarak; "Türkeş, Necip'in Nasır'ı durumundaydı", Bkz, FO 371/153035; "Türkeş'in mazisi de ön plana çıkarılarak, bilhassa yurt dışında bir Nasır imajı oluşturuldu", Bkz. Milliyet, "Türkeş'in İstifası", 24.Eylül 1960; "Yabancı gazeteciler Türk İhtilalinin Nasır'ı olarak Türkeş'i buldular", Bkz. Akis, 26 Şubat 1962; "Türkeş Nasırvari bir şekilde komünist düşmanı bir sosyalizm ve İslamla mezcedilmiş bir Türk milliyetçiliği aramıştır", Bkz. Yeni Gazete, "Solcuların Gözünden 27 Mayıs: Talat Aydemir, Millî Birlikçilerin Aksine Zora Başvurmayı Seçti", 12 Haziran 1967; Orhan Erkanlı: "Türkiye'de bir Nasır yaratma ihtiyacı doğdu ve Türkeş bu ihtiyaçla özdeşleştirildi", Bkz. Milliyet, "Orhan Erkanlı: Bir İhtilal Fikrine Karşımız", 06.08.1962, "Yunan basınına göre Nasır olmaya çalışan adam", Milliyet, "Türkeş ve Esin Edirne'ye Geldi", 22.03.1963; "Türkeş ve arkadaşlarının programı totaliter bir programdır, Nasırdan mülbemdir", Bkz. Haber, "Totaliter Bir Program", 25 Temmuz 1965; " Bazı çevrelerde ihtilalin 'Nasır' olarak tanıtılan Türkeş", bkz. Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, "Komitede Bölünme", *Milliyet*, 6 Nisan 1965. Telif eserlerde de bu hususa değinilmiştir; Bkz. Maraşlı, s.44; Erkanlı, s.304; Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*:2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2005, 584; Hale, s.119; Özdağ, 280; Toker, *age.*, s. 19; Taylak, s. 218, 222; İbrahim Metin, *İhtilalçiler Hesaplaşıyor Belgelerle 27 Mayıs-Öndörtler ve Dünder Taşer*, Töre-Devlet Yayınları, İstanbul, 2012, 98; Necdet Pekmezci- Nurşen Büyükyıldız, *Ülkeçiler: Öteki Devletin Şehitleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s.30. Nitekim ihtilalin yapıldığı dönemde genç bir "aktivist" olan Yalçın Küçük, ordu içerisinde kendilerine genç subaylar tarafından "ihtilal" önerisinde bulunulan üst rütbelilerin; meseleyi hep "Necip-Nasır" denklemi dairesinde değerlendirdiğini ileri sürmüştür. Bkz. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler*: 3, Tekin Yayınevi,

önderler ile değil de Nasır ile benzeştirilmesi, tesadüfi olmamıştır. 1952 yılında gerçekleşen Mısır Darbesi'nden sonra Devlet Başkanı olan General Necip'in en yakınında isim olarak göze çarpan “*Kudretli Albay Nasır*”, müteakip yıllarda Necip'i devrilmesinde öncü rol oynayarak, idareyi eline almıştır. Nitekim Toker'in burada “Nasır” benzetmesi yaparak, Gürsel'e “uyarı mahiyetinde” bir mesaj verdiği anlaşılmaktadır.

Türkeş'in ihtilale katılma motivasyonunu tezahür eden bir başka veri ise, kendisinin Cumhuriyet gazetesine vermiş olduğu 17 Haziran tarihli mülakatında sarf ettiği şu cümleler olmuştur:

“Atatürk inkılapları yerinde saymadılar gerilediler, politikacılar dini istismar ettiler, son devirde her iki parti de istismar yolunu tuttu... Bizim hürriyet mücadelemiz yeni değildir. III. Selimle beraber başlamıştır ama bizden 50 sene sonra hürriyet mücadelesine başlayanlar bizden ileridedir zira bizim yenileşme faaliyetlerimiz hep durmuştur. Mesela Japonya ya da Finlandiya. Midesini düşünen, şarlatan siyasetçiler. Aslında bu ihtilal 1957'de olabilirdi ama başka devletleri taklit ediyor düşüncesi bize hep tiksindirici olmuştur.”³⁶

Bu sözler ışığında, Türkeş'in darbeye katılmasında; sabık iktidarın uygulamalarına karşı seküler kaygılar taşımalarının ve Türk modernleşme çizgisinin istikametinin “*siyasiler yüzünden durması*” kanaatini taşımalarının etkisi olduğu görülmektedir. Siyasetçilere yönelik tahkir edici sözlerin bulunduğu mülakatta ilgi çekici husus olarak, Türkeş'in itham ettiği “*sabık devir*” menziline, DP iktidarı öncesine dayanması olmuştur. Toker'in yukarıda aktarılan sözlerine zımni bir cevap niteliği de taşıyacak bu cümleler, ihtilalin “*inkılap devresinde*” yaşanacak hadiselerin de habercisi olacaktır.

İstanbul, 2005, 174. Türkeş bu hususta, hatıralarını konu alan eserde, “Nasır” benzetmesi üzerine sorulan soruya şu cevabı vermiştir: “*Evet, bu devamlı işlendi. Benim diktatörlük istediğim, demokrasiye karşı olduğum şekilde propaganda yapıldı. Hâlbuki ben daha ilk aylardan itibaren siyasi bir parti kurma çalışmalarına başladım*”. Bkz. Turgut, s. 257. William Hale de, Türkeş'in “Nasır” benzetmesini reddettiğini ve kendisinin bu teşbihin Gürsel ile diğer “komite üyeleri” tarafından istismar amaçlı olarak kullanıldığını düşündüğünü aktarmaktadır. Bkz, Hale,s119. Milliyetçi cenah arasında önemli bir mevkide bulunan Altan Deliorman ise benzer bir düşünce içerisinde, “Kudretli Albay” sıfatının 27 Mayıs sonrası Alparslan Türkeş için kullanıldığını belirtmektedir. Altan Deliorman'a göre bu sıfatı kullananlar Türkeş ile Cemal Gürsel'in arasını açıp, MBK içerisindeki idealist subayların tasfiyesini sağlamak hedefindedir. Zira Kral Faruk'u devirip Mısır İhtilali'ni gerçekleştiren General Necip, Mısırlı gazetecileri tarafından “Kudretli Albay” sıfatına mazhar olan Nasır tarafından alaşağı edilmiştir. Bkz, Altan Deliorman, *Tamduğum Atsız*, 2.B, Orkun Yayınları, İstanbul, 2000, s. 132.

³⁶ Cevat Fehmi Başkut, “Başbakanlık Müsteşarı Albay Alparslan Türkeş ile Görüşme”, *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1960.

MBK İçerisindeki Yaşanan “İhtilaf” ve Türkeş’in Konumu

Komite içerisindeki muhtelif konumlanmalara rağmen, esas çekişme Türkeş ve Madanoğlu arasında yaşanacak, diğer üyeler bu çekişme dâhilinde pozisyon alacaktır.³⁷ Bu tezin ilk önemli sebebi, İngiliz belgelerinde tarif edildiği üzere; “*Milli Birlik Komitesi kurulduğundan beri heterojendi. Yaşlı üyeler Gürsel ve Madanoğlu’nun etrafındaki ılımlı üyelerdi, genç üyeler Türkeş’in yanındaydı*”³⁸ cümleleriyle özetlenebilmektedir. Asker kimliğini ön planda tutan Madanoğlu’nun, diğer generallerle birlikte, MBK’daki mevcudiyetinin de, “*rütbelere kompozisyonu*” içerisinde olan komitede problemler çıkarması da tabii olacaktır.³⁹

Türkeş ile Madanoğlu arasındaki “*ihtilaf*” ekseninde diğer önemli nokta ise darbenin mahiyeti üzerinde oluşmuştur. Madanoğlu ile Türkeş’in 27 Mayıs’a bakış açısı arasındaki fark; “*Milli Birlik Komitesinin Madanoğlu ve Türkeş grubu olarak ikiye bölündüğü, Türkeş grubunun daha sert olduklarını ve yönetimi sivillere bırakmak istemedikleri*”⁴⁰ şeklinde tasnif edilmiş olsa da, aslında bu anlaşmazlık darbenin gerçekleşmesinden itibaren mevcut olmuştur.⁴¹ Madanoğlu, darbenin olduğu günden itibaren, idarenin sivillere devredilmesi ve harekâta katılan

³⁷ Komite içerisinde esas mücadelenin başat güçleri olarak Türkeş ve Madanoğlu’yu gösteren eserlerden bazıları için; Bkz, Ahmad, s. 215; Suavi Aydın- Yüksel Taşkın, *1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 71; Weiker, s. 123-127; Akis, 26 Şubat 1962; Akis, 5 Mart 1962. İngiliz belgelerine göre Ağustos 1960 itibarıyla Türkiye 4’e bölünmüş durumdadır. Bunlar; “durumdan rahatsız olan köylüler”, “tasfiye edilen EMİNSULAR”, “MBK’de Türkeş’in başını çektiği devrimci ve radikal ekip” ile “Madanoğlu’nun başını çektiği “moderate(ılımlı)” gruptur”. Belgede Gürsel’in de Madanoğlu ile birlikte hareket ettiği öne sürülmektedir. Bkz. FO 371/ 153036.

³⁸ FO 371/153036.

³⁹ William Hale, s. 113. Komite içerisinde yer alan Ahmet Yıldız’ın, Madanoğlu ile Özdağ arasında yaşadığını ileri sürdüğü diyalog, bu olguyu somut bir şekilde izah etmektedir. Yıldız, Özdağ’ın; “*Paşa istediği yere gidebilir, MBK’ya yanlışlıkla girmiştir ve görevini balen kavrayamamıştır, bu topluluk bir ihtilal meclisidir, herkes eşittir ve burası kışla da değildir, burada kimse İsmet İnönü’nün kiralık askeri gibi davranamaz*” dediğini iddia etmektedir. Bkz. Ahmet Yıldız, *İhtilalin İçinden: Anılar, Değerlendirmeler*, Alan Yayınları, İstanbul, 2001, s. 195. Kenan Evren’in şu sözleri de, komite içinde yaşanan ihtilafın ordu içerisindeki tezahürünü göstermesi açısından dikkat çekicidir:

“*Milli Birlik Komitesi ilan edilince şahsen bende olumlu bir etki yaratmadığı gibi büyük çoğunluk üzerinde de aynı görüş hakim oldu. Türk Ordusu Afrika’nın birçok ülkesi gibi yeni kurulmuş bir ordu değildi ki yüzbaşı ve binbaşı rütbesindeki kişilerin de bulunduğu bir komite tarafından yönetilsin!...Türk Ordusunun yapısı bir Ordu Komutanının yüzbaşı rütbesindeki bir subayın arkasından gitmesine müsait değildi. Bu gibi çirkin durumlar zaman zaman oldu ve hiç de hoş karşılanmadı*”. Bkz. Doğan Akyaz, *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmede, Emir Komuta Zincirine*, 3.B, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 138.

⁴⁰FO 371/153035.

⁴¹Bkz, Akis, “*İhtilaf*”, 26 Şubat 1962.

subayların “bir an önce” ordudaki vazifelerine geri dönmelerini savunmaktadır.⁴² Bu minvalde Dündar Taşer, Madanoğlu’nun 27 Mayıs sonrasında şu sözleri sarf ettiğini iddia etmektedir: “*Kardeşim koca bir devlet biz bunu anlayamayız. Tümen değil, kolordu değil ki bir yerde toplayıp göresin. Edirne’den Kars’a kadar bir memleket... Valisi var, Mal müdürü var, Noteri var. Verelim birine kurtulalım gitsin.*”⁴³ İdarenin elan sivil idareye devredilmesi gerektiğini, darbenin gerçekleşmesinden itibaren savunan Madanoğlu, Osman Köksal ile birlikte, MBK içerisinde bulunup da ordudaki görevini de devam ettiren iki generalden birisi olmuş ve Ankara Garnizon Komutanı olarak vazifelendirilmiştir.⁴⁴ Aldığı görevin stratejik durumu gözden uzak tutulmaması gereken bir nokta olsa da, Madanoğlu’nun ordudaki görevini bırakmak istememesi, savunduğu fikirle mütenasip görünmektedir.

MBK komitesi içerisinde iki başat güç tarafından yürütülecek olan mücadelenin boyutu MBK’nin görev süresi üzerinde yoğunlaşacaktır. Söz konusu bağlamda Türkeş, 27 Mayıs hadisesine “*Türk Rönesansı*” gerçekleştirmek adına giriştiğini ileri sürmektedir. Türkeş’in “*Rönesans*” olarak nitelendirdiği amaçları ekseninde

“topraksız köylüyü toprak sahibi yapmak”, “milletin bütün fertlerini içine alan bir yardımlaşma teşkilatı kurmak”, “güzel sanatlar ve spordan halk hizmeti için faydalanarak aydınları ve gençleri köylere gönderip halkla harman ederek memleketi hızla kalkındırmak”⁴⁵ ilkelerini sıralamaktadır.

Daha önce zikredildiği üzere, Türkeş’in Başbakanlık Müsteşarı sıfatıyla verdiği mülakatta “*Türk modernleşme sürecinin sürekliliğine uğraması*” sözleri, kendisine göre sorunun ana kaynağını teşkil etmektedir. Türkeş başka bir konuşmasında “*muasır medeniyet*” yoluna normal yollarla ulaşamayacağını zira “*tarihte ne Tanzimat ne I. ve II. Meşrutiyetin ne de cumhuriyetin*”, Türk milletini “*arzu edilen*” seviyeye ulaştıramadığını ifade etmiştir.⁴⁶ Başbakanlık Müsteşarlığı döneminde köklü reformlar yapabilmek adına “*kırsı parti çatışmalarının*” önüne geçilmesi gerektiğini öne süren Türkeş; “*bazı teşekküllerin hemen bir an önce seçim neticesine göre idareyi ele almak istediğini*” ancak “*iktidara gelecek hiçbir parti tarafından*

⁴² FO 371/ 153066; Weiker, s. 124; Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, “İhtilalin İç Yüzü:2”, *Milliyet*, 5 Mart 1965.

⁴³ Dündar Taşer, “İhtilal ve Sonrası”, *Milli Hareket*, Mayıs 1967. “9 Subay” olayına katıldığı için MBK’ne giremeyecek olan Faruk Güventürk de, burada aktarılan sözlerle paralel olarak; “*İhtilal yapacağız ama devlet yönetimini üzerimize alacak ne bilgimiz ne kapasitemiz ne de tecrübemiz var*” cümlelerini sarf etmiştir. Bkz. Ilıcak, s. 193.

⁴⁴ Hale, s.113; Weiker, s.124. Akis dergisinde çıkan yazıya göre Türkeş, Madanoğlu ve Köksal’ın mevcut vazifelerinden rahatsız olmuş ve bu rahatsızlığı “hiçbir komite üyesinin aynı zamanda bir birliğe komuta etmemesi” fikrini hararetle savunmak suretiyle dile getirmiştir. Bkz. Akis, 26 Şubat 1962.

⁴⁵ *Milliyet*, 24 Şubat 1963; *Medeniyet*, 07 Temmuz 1965.

⁴⁶ Akis, “*İnkılap*”, 26 Eylül 1960.

*radikal bir şekilde ele alamayacağı davaların” sadece inkılap idaresi tarafından gerçekleştirilebileceği düşüncesini savunmaktadır.*⁴⁷

Türkeş’in Başbakanlık Müsteşarlığı Görevinden Alınması

MBK içerisinde Türkiye ile beraber hareket eden Ahmet Er; “*zannediyorum ki, Ağustos sonlarına veya Eylül başına kadar güç Türkiye grubunun elindeydi*”⁴⁸ tespitinde bulunmaktadır. Ancak, yaşanan gelişmeler, Türkiye grubunun 13 Kasım hadisesiyle tasfiye edilmesine yol açacaktır. 13 Kasım’a giden yolda önemli dönemeçlerden birisini, Türkiye’in Başbakanlık Müsteşarlığı görevinden alınması oluşturmuştur. Bu hadiseye yol açan gelişmeler, Ağustos ayında komite içerisindeki ihtilafların ayyuka çıkmasıyla beraber olgunlaşacaktır.

Talat Aydemir’in anılarında, Türkiye’in Başbakanlık Müsteşarlığı makamını işgal etmesinin herkesi ürküttüğü yorumu bulunmaktadır. Bundan ötürü Aydemir’e göre, Türkiye’in “*her şeye hâkim*” görüntüsünü tehlikeli addedenler, Türkiye’i görevinden uzaklaştırmak adına karar almıştır.⁴⁹ Nitekim MBK adına Ağustos ayı, İngiliz belgelerine de “*Milli Birlik Komitesinin Madanoğlu ve Türkiye grubu olarak ikiye bölündüğü, Türkiye grubunun daha sert olduklarını ve yönetimi sivilere bırakmak istemedikleri, bakanların da değişeceğinin rivayet edildiği*” yorumları doğrultusunda yansımıştır.⁵⁰ Bu ay dâhilinde yaşanan gelişmeler ise, İngiliz Hariciyesinin bilgilerini doğrulamıştır. Türkiye, Kabibay ve Erkanlı tarafından öne sürülen “*hükümetin yeterince bızlı olmadığı*” ve bundan dolayı “*komitenin icraya ele alması gerektiği*” önerisi oylamaya sunulmuş ancak Gürsel’in de karşı oyuyla, bu teklif 19 karşı oyla reddedilmiştir.⁵¹ Buna mukabil, Türkiye grubuna taviz olarak addedilen bir gelişme olarak, mevcut kabineden 10 bakan görevinden uzaklaştırılmıştır.⁵²

13 Kasım’da tasfiye edilecek 14’lerin tebellür edilmeye başlandığı bu oylama akabinde ikinci gelişme olarak, Türkiye’in Başbakanlık Müsteşarlığı görevinden istifa etmesi talebi, komitenin gündemine taşınmıştır. İngiliz belgelerinde, Selim Sarper ile yapılan bir görüşmeye istinaden, Türkiye’in Başbakanlık Müsteşarlığı yerine bakan olmasının, “*kendisinden hazzıtmeyen MBK üyeleri*”, CHP ve basın tarafından talep edildiğini ancak kendisinin “*Gürsel’den sonra en güçlü kişi*

⁴⁷ Akis, 17 Aralık 1966.

⁴⁸ Ahmet Er, *Hatıralarım*, Selçuklu Sosyal Güvenlik, Eğitim, Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları, 3.B, Ankara, 2012, s. 111.

⁴⁹ Talat Aydemir, *Hatıratım*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 54.

⁵⁰ FO 371/153035.

⁵¹ Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, “Komitede Bölünme”, *Milliyet*, 6 Nisan 1965; Maraşlı, s.63; Altuğ, s. 52.

⁵² Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, “Komitede Bölünme”, *Milliyet*, 6 Nisan 1965; Maraşlı, s.63; Altuğ, s. 52.

olmasından” ötürü bu teklife sıcak bakmadığı belirtilmiştir.⁵³ Talat Aydemir’e göre ise “Türkeş’in Başbakanlık Müsteşarlığı” görevini ifa ederken, “*her şeye hâkim*” bir durumda bulunması “*berkesi ürktümü*” bundan ötürü de Türkiyeş’in görevden uzaklaştırılması kararlaştırılmıştır.⁵⁴ İpekçi-Coşar da, yaptıkları dönem araştırmasında İngiliz belgelerini ve Aydemir’i tasdik etmekte ve Türkiyeş’in geniş yetkilerinden rahatsız olan diğer kâğın, kendisinin Başbakanlık Müsteşarlığı görevinden istifasını komitede gündeme getirdiğini ileri sürmektedir. Bu teklif karşısında, Türkiyeş’e yakın olan isimler, “*madem Türkiyeş’in müsteşarlık görevinden ayrılması isteniyor, o zaman ek görevi bulunan bütün arkadaşlara aynı prensibi uygulayalım*” demek suretiyle karşı hamlede bulunmuşlardır.⁵⁵

Bu gelişmelerin akabinde, 21 Eylül 1960 itibarıyla, Türkiyeş görevinden istifa etmek zorunda kalmış ve yerine İçişleri Bakanı Müsteşarı olan Hilmi İncesulu getirilmiştir.⁵⁶ Bu hadisenin bir gün öncesinde Türkiyeş, Ankara Hukuk Fakültesinde yaptığı konuşmada; “*çağdaş uygarlığın olağan yöntemlerle*” yakalanamayacağını, bu noktada “*ne Tanzimat’ın ne Meşrutîyetin ne de Cumhuriyetin*” bunu başaramadığını, dolayısıyla “*güçlü bir atılımın*” gerekli olduğunu ifade etmiştir.⁵⁷ Kendisinin ve beraberindeki arkadaşlarının benzer konuşmaları daha önce de yaptığı makale dâhilinde belirtilmiştir. Ancak bu konuşmanın zamanlaması, komite içerisindeki ihtilafların ayyuka çıktığı ve seçimlerin ne zaman yapılacağı tartışmalarının üzerine gerçekleşmesi, kendisine muvafık olmayan grup adına, katı bir karar alma yoluna itmiştir.

Türkeş’in mezkûr beyanatının zamanlaması adına dikkat çekici bir diğer noktanın, daha önce de değinilmiş olduğu üzere, İnönü’nün meşhur 9 Eylül nutkunda sarf ettiği;

“Bütün bu mülâhazalarla şunu göstermek istiyorum ki 1961 Ekimine kadar yapılacak serbest ve dürüst bir seçimle iktidara gelecek siyasi heyet, idealistler için mutlaka emniyet idaresi olacaktır. Bunun aksi bir ihtimale hiçbir idarenin gücü yetmeyecektir”⁵⁸ açıklamasına cevap niteliğinde olması, dikkat değer bir husustur.

Nitekim Cemal Gürsel mevzubahis hadiseden kısa bir süre sonra; “*kurtuluş yolunun millî irade yolu olduğuna mutlak surette inanmalıyız, bir milleti yükseltmenin yolu*

⁵³ FO 371/153035.

⁵⁴ Aydemir, s. 53.

⁵⁵ Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, “Türkeş’i Müsteşarlıktan Uzaklaştırma Teşebbüsleri”, *Milliyet*, 7 Nisan 1965.

⁵⁶ *Milliyet*, “*Alparslan Türkiyeş Vazifesinden Ayrıldı*”, 23 Eylül 1960.

⁵⁷ Akis, “*Sürpriz Olmayan Sürpriz*”, 26 Eylül 1960; Maraşlı, s.63.

⁵⁸ Bkz, *Milliyet*, “*İnönü, İhtilale Yanlış Teşbis Konulmamalı Dedi*”, 10 Eylül 1960.

zorbalık ve şiddet yolu değil, demokrasi ve milli irade yoludur”⁵⁹ demek suretiyle seçim doğrultusundaki kanaatini belirtmiştir.

İngiliz belgelerinde Türkeş’in görevden alınması; “*Türkeş, Necip’in Nasır’ı pozisyonundaydı ve bu görevden çekiliş, gücünün azalması anlamına geliyor*” şeklinde değerlendirilmiştir. Belgeye göre, Gürsel’in seçimlere dair beyanati, ticari çevreleri rahatlatmış ve Türkeş’in “*tenzil-i rütbesi*” de bu çevreler için güven verici olmuştur. Her ne kadar hadise, Türkeş’in ağzından “*görevi bırakma*” gibi açıklansa da bu Gürsel ve Madanoğlu tarafından kendi karizmasını korumak adına bir jest gibi telakki edilmiştir. Belge, görevden alınma noktasında yine de mim koymakta ve bu hadisenin belki de Türkeş’in “*politik hırsları*” için kasıtlı bir başlangıç olarak da değerlendirilebileceğini ifade etmektedir.⁶⁰

Ulusal basın, Türkeş’in istifasını “*beklenen sürpriz- sürpriz olmayan sürpriz*” gibi ifadelerle karşılamıştır. İstifayı, “*beklenen sürpriz olarak*” tanımlayan “Kim” mecmuası, Türkeş’in “*artık komiteden birisi*” olduğunu ifade etmekte ve “*ihtilalin iki numaralı adamının*” artık, istifadan önce “*niyese*” zikretmediği, en üstün makam olan “*Müsteşarlıktan da Bakanlıktan da üstün MBK üyesi*” sıfatını taşıyacağını belirtmiştir. Kim dergisine göre komitenin, “*tarafı kadar aleyhtarı da bol*” üyesi için artık yeni bir devir başlamıştır.⁶¹ Hadiseyi, “*sürpriz olmayan sürpriz*” olarak değerlendiren Akis dergisi ise, “*ihtilalin ikinci adamı olarak görünmek için hiçbir gayret söyleyemeyecek olan Türkeş*” talihsiz demeçlerden ve ihtiyatsız hareketlerden kendisini alamadığını ileri sürmüştür. Türkeş’in, “*baklı veya bakılsız*” bir biçimde, Milli Birlik Komitesi’ne hâkim zihniyetle bağdaşmayan grupla anılması, “*İnönü düşmanı*” olarak nam salması ve “*bunu bir nefeste yok etmesi mümkünken bilakis körüklemesi*” en son olarak da Ankara Hukuk Fakültesindeki “*talihsiz açıklamaları*”, bu istifayı *beklenen bir sürpriz*” haline getirmiştir.⁶² Diğer iki dergiye nazaran daha temkinli ifadelerin kullanıldığı “Milliyet gazetesinde ise, bilhassa yurtdışında Türkeş’in mazisinin ön plana çıkarılarak, üzerinde “*Nasır*” imgesinin oluştuğunu belirtmektedir. Gazeteye göre, bu istifanın, “*söylendiği gibi*” CHP ya da komite içerisindeki ihtilaf ile alakası yoktur zira Türkeş “*kendi inisiyatifıyla*” idareyi sivil birisine bırakmıştır. Bundan ötürü, durum iyiye işaretir ve “*bütün idareler kademe kademe sivilere geçecektir*”. Artık, “*ikinci cumhuriyet*” gerçekleşinceye kadar idareyi tarafsız siviller, Milli Birlik Komitesi’nin denetimi altında kalmak kaydıyla, yürütmelidir.⁶³

Türkeş’in görevinden ayrılmak durumunda kalması, dış basının da ilgisini çekmiştir. Times gazetesi, MBK içerisindeki yaşanan, “*güç kazanımı yolunda iç*

⁵⁹ Milliyet, “Cemal Gürsel, ‘Diktatör Bir İdare Asla Olmayacak Dedi’”, 28 Eylül 1960.

⁶⁰ FO 371/153035.

⁶¹ Kim, “Beklenen Sürpriz”, 27 Eylül 1960.

⁶² Akis, “Sürpriz Olmayan Sürpriz”, 26 Eylül 1960.

⁶³ Milliyet, “Türkeş’in İstifası”, 24 Eylül 1960.

çekişmenin” bu hadiseyle birlikte gün ışığına çıktığını belirtmekte ve “*radikal kanadı temsil eden Türkeş’in, statükocu eğilimli Madanoğlu’ya mağlup olduğunu*” ileri sürmüştür.⁶⁴ Neticede hadise, İngiliz belgelerinde de belirtmiş olduğu üzere, ılımlıların yani idareyi sivillere bırakmak isteyen klğin başarısıyla sonuçlanmıştır. Buna mukabil Türkeş grubu en radikal uygulamalarını görevden alınma sürecinden sonra gerçekleştirecektir.⁶⁵

Milli Birlik Komitesi Dâhilinde Türkeş ve Arkadaşlarının Faaliyetleri Öncü Gazetesinin Kurulması

27 Mayıs’tan 13 Kasım’a giden süreçte, Türkeş grubu, girişilecek reformların anlatılması ve komiteye sözcülük edilmesi adına bir gazetenin kurulmasına karar vermiştir.⁶⁶ Türkeş, bu çerçevede gazeteyi kurmak için, 3 Mayıs 1944 döneminden itibaren tanıdığı iddia edilen,⁶⁷ Ziya Tansu’yu görevlendirmiştir.

Gazetenin ismi olarak ilk başta “*Işık*” ismi düşünülmüş ancak daha sonra Türkeş “*Öncü*” isminde karar kılmıştır.⁶⁸ Gazetenin yayınlanması için öncelikle 50 bin lira sermayeli “*Yeni Işık*” adında bir limited şirketi ihdas edilmiş ve ortaklar olarak Türkeş’in eşi olan Muzaffer Türkeş, Türkeş’in o sıralarda yardımcısı konumunda olan Fuat Uluç’un oğlu Öcal Uluç, Türkeş’in bir diğer yardımcısı olan Hikmet Aslanoğlu ve Ziya Tansu tespit edilmiştir.⁶⁹

Gazetenin kuruluş amacı Ziya Tansu’nun sahibi olduğu İktisadi Kalkınma Ajansı’nın bülteninde şu şekilde belirtilmiştir:

“27 Mayıs tarihinden sonra sinip de bir köşeye saklanan ve yeni oluşları dikkatle takip eden geçmişin oportünistleri... bugün yine politik hayatımızda başlıca söz sahibi olmak üzere sahneye çıkmış bulunuyorlar...Namuslu ve idealist vatandaşlarımız; sizlere sesleniyoruz...Vazifelerimiz bitmiş değil, henüz başlamıştır, inkılabın hedefe ulaşması...ideallerimizin gerçekleşmesi için vazife almamız gerekmektedir.”⁷⁰

Türkeş’in uzun erimli düşünceleri istikametinde ilan edilen bu çağrının içeriği ve kamuoyunda gazetenin Türkeş’le münasebetinin zikredilmesi, konuyu Milli Birlik Komitesine taşımıştır. Bu gelişme üzerine Türkeş, mezkûr şirketi

⁶⁴ Times, “*Turkish Official Dismissed: Internal Struggle For Power*”, 23 September 1960. Bu köşe yazısı, İngiliz arşivlerinin; FO 371/ 153035 numaralı dosyasından temin edilmiştir.

⁶⁵ FO 371/153036.

⁶⁶ Turgut, s. 244.

⁶⁷ Bkz. Kim, “*Basım*”, 20 Temmuz 1961.

⁶⁸ Örtülü, s. 63; Maraşlı; 89; Turgut;244. Maraşlı, Türkeş’e “*Işık*” isminin “*9 Işık*” ile münasebetinin olup olmadığını sorduğunu ve kendisinin “*evet, o zamanlar 9 Işık’ın ilkeleri kafamda şekilleniyordu*” cevabını verdiğini iddia etmektedir.

⁶⁹ Örtülü, s. 62.

⁷⁰ Özdağ, s. 320.

feshettirmiştir.⁷¹ Türkeş'e göre komite üyeleri; “bir siyasi gazete sahibi olmanın önemini anlamaktan aciz” davranmış veya “güçlenmelerini istemeyen İnönü kararğâbının talimatıyla Öncü gazetesinin kurulmasını baltalamak adına ellerinden geleni” yapmıştır.⁷²

Gazetenin kurulması için ikinci aşama, Yapı Kredi Bankası sahibi Kazım Taşkent tarafından taahhüt edilen kredi sonucunda gerçekleşmiştir. Bu kredinin alınmasında, tipik devlet/işadamı ilişkisi bağlamında, Cemal Gürsel ve Alparslan Türkeş önemli rol oynamıştır.⁷³ Bu sayede, 26 Temmuz 1960 tarihinde neşriyata başlayan gazetenin Yazı İşleri Müdürü olan Altan Öymen; “Atatürk İnkılapları istikametinde memleketi hizmet etmek” misyonuyla yayınlanmaya başladığını okuyucularına duyurmuştur. Gazete yayınlamazdan evvel başlayan rivayetlere de cevap veren Öymen'e göre, gazetenin yazı kadrosunda bulunan isimlerin mazileri, gazeteye dair “peşin hükümler” karşısında gerçeği ispat etmektedir.⁷⁴

Yazı kadrosunda Altan Öymen'in dışında, Aydın Yalçın, Fikret Ekinci, Oktay Ekşi, Galip Sandal, Mahmut Makal ve Enver Ziya Karal gibi isimlerin bulunduğu gazete gerçekten de Öymen'in söylediklerine paralel olarak farklı ekollerden yetişmiş insanlara yer açacaktır. Buna mukabil, Türkeş'in Başbakanlık Müsteşarlığı yaptığı dönemde yardımcısı olarak görev yapan Fuat Uluç'un gazetede isimsiz olarak yazılarının yayınlanması,⁷⁵ gazetenin tarafsız olduğuna dair hükümleri mütereddit kılmaktadır.

Öncü gazetesi projesi Türkeş'in arzu ettiği düzeyde başarılı olamayacak ve gazetenin istikameti 13 Kasım hadisesinden sonra yaşanan gelişmelerle bambaşka bir doğrultuda arz edecektir.

Türk Kültür Dernekleri

İhtilal sonrası dönemde, Türkeş grubu öncülüğünde ihdas edilen kurumlardan bir tanesi de “Türk Kültür Dernekleri” olacaktır. 17 Temmuz tarihinde Cevat Fehmi Başkut'un “Halkevleri tekrar kurulacak mı?” sorusuna, “az önce Hamdullah Suphi Bey buradaydı artık Halkevleri ve Türk Ocakları miadını doldurmuştur, faydalı olsalar da politikacı fideliği haline gelmiştir, politikadan bağımsız kültür ocakları ihdas edilmelidir”⁷⁶ cevabını veren Türkeş, müstakbel derneğin kurulacağını sinyallerini vermiştir.

⁷¹ Kim, “Öncü'nün Önüdeki Söylentiler”, 17 Ağustos 1960; Örtülü, s. 62.

⁷² Yeni İstanbul, “Türkeş Konuşuyor”, 12 Haziran 1967.

⁷³Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, “Öncü Gazetesinin Garip Hikâyesi”, *Milliyet*, 16 Nisan 1965; Akis, “İhtilal”, 26 Şubat 1962; Özdağ, s. 321; Maraşlı; 89.

⁷⁴ Öncü, “Öncünün Kuruluşu Hakkında”, 26 Ağustos 1960.

⁷⁵ İpekçi-Coşar, “Ülkü ve Kültür Birliği Teklifinin İç Yüzü”, *Milliyet*, 26 Nisan 1965; Örtülü; 64; Maraşlı; 90.

⁷⁶ Cumhuriyet, 17 Temmuz 1960.

18 Ağustos 1960 yılında kurulan Türk Kültür Dernekleri'nin⁷⁷ Genel Başkanı Avukat Şahap Homriş olmuştur. İstihbaratçı ve Türkeş'in akrabası olduğu iddia edilen Homriş'in,⁷⁸ Türkeş tarafından bu derneğin başkanı olarak tayin ettirildiği söylenmektedir.⁷⁹ Türkeş de derneğin kendisinin ve arkadaşlarının tasarrufları doğrultusunda açıldığını söylemiş ve derneğin amacının "*halk ile aydınları birbirileri ile tanıştırmak ve kaynaştırmak*" olduğunu ifade etmiştir.⁸⁰

Bütün Halkevleri'nin ve Halk Odaları'nın Türk Kültür Derneği'nin hizmetine sunulması⁸¹, derneğin nüfuz alanını oldukça genişletmiştir. Bu durumun CHP kanadından tenkit konusu haline geldiği iddiası mevcut bulunmaktadır. Bu iddiaya ortaya atılardan birisi olan MBK üyesi Ahmet Er'e göre, Nadir Nadi ve Falih Rıfki Atay, kendisine ve Özdağ'a; "*Halkevlerini, Türk Kültür Dernekleri'ne tahsis etmekle kapatmış olmadınız mı*" sorusunu yöneltmiş ve bu "*tasarrufu*" uygun bulmamıştır.⁸² Mevcut iddia, dönemin basınında da yer bulmuş ve Evliyaoğlu'na göre, Türk Kültür Derneği "*Halkevlerinden daha müteakâmil olduğu*" halde, CHP'liler Halkevlerini tekrar ihdas etmek istemiştir.⁸³

Türk Kültür Derneği'nin faaliyette olduğu dönem dâhilinde en önemli gelişmelerden birisi, Türkeş'in Bursa Türk Kültür Dernekleri açılırken yapmış olduğu açıklama olacaktır. Türk Kültür Dernekleri'nin kuruluş gayelerinin Türk Ocakları ve Halkevlerinden çok daha derin olduğunu ileri süren Türkeş; derneğin politika ile uğraşmayacağını ve politik değişimlerden etkilenmeyeceğini beyan etmiştir. "*Halk için, Halka doğru ve Halk tarafından*"⁸⁴ prensibinin, bu cemiyetin temel şiarı olduğunu düşünen Türkeş, "*bir parti organı olmaktan*

⁷⁷ Milliyet, "*Gürsel 'Kültür Savaşı' Açtı*", 18 Ağustos 1960.

⁷⁸ İstihbaratçı olduğu iddiası için bkz.Bekmezci, s.23; Türkeş'in akrabası olduğu iddiası için bkz.Özdağ, s.318. 12 Eylül ihtilalinden sonra Ülkücü Kuruluşlar Davası'nda MHP'nin avukatlığını yapacak olan Homriş ayrıca oğlu Hamit Homriş'i Türkeş'in kızı Selcen ile evlendirmiştir. Hamit Homriş MHP'de siyaset yapmış ve XXXIII. Dönemde MHP Bursa Milletvekili seçilmiştir.

⁷⁹ Kim "*Dernekler*", 18 Ağustos 1960; Milliyet, "*Eski M.B. K'nın İhtisas Komisyonları Lağvedildi*", 15 Kasım 1960; Turgut, s.270.

⁸⁰ Alparslan Türkeş- Rıfat Baykal-Muzaffer Özdağ, *Bazı Gerçekler(Savunmalar)*, Ayyıldız Matbaası, Ankara,1965, s. 6.

⁸¹ Milliyet, "*Halkevleri Türk Kültür Derneği'ne Devredilecek*", 31 Ağustos 1960.

⁸² Er, s. 102-103. Er'in hatıralarından iktibas edilen bu diyalogda kronolojik bir hata bulunmaktadır. Zira diyalogun geçtiği iddia edilen tarihte, Halkevleri zaten kapalı bulunmaktadır. Bundan ötürü Türk Kültür Dernekleri'ne devrolunan "şey", zamanında Halkevleri'ne ait olan binalardır.

⁸³ Evliyaoğlu, "*Yeni Bir Parti Kurulmalıdır*", *Havadis*, 7 Eylül 1960.

⁸⁴ Ülkücü Hareketin temel sloganlarından birisi olan "Türk İçin, Türk'e Göre ve Türk Tarafından" ibaresi muhtemelen bu cümleden mühlhemdir. Bu minvalde Alparslan Türkeş'in kızı Umay Günay Türkeş, Türk Kültür Dernekleri'ni, daha sonraki yıllarda kurulacak olan "Ülkü Ocakları'nın" "orijini" mahiyetinde olduğunu, ileri sürmektedir. Bkz, Maraşlı, s. 77.

kurtulamayan” Halkevlerinin ihyasının mümkün olmadığını ve artık “*şahısların putlaştırılmaması lazım geldiğini*”⁸⁵ ifade etmiştir.

Türkeş’in söz konusu açıklamalarda CHP’yi ve İnönü’yü itham ettiği, kuşkuya mahal bırakmayan bir durum olarak tezahür etmektedir. Politik gerilim tırmandığı o günlerde Türkeş’e, milliyetçi-muhafazakâr basından destekler gecikmemiştir. Nitekim konuşmanın bir gün sonrasında Evliyaoğlu, “*ideal uğrunda kurulmuş*” olan Türk Kültür Dernekleri’nin, “*eskiye/ Halkekenlerine benzetilmek*” istenmesini “*siyasi bir irtica*” olarak değerlendirmiş ve Türkeş’in mezkûr açıklamalar vasıtasıyla “*alarm işareti*” verdiğini öne sürmüştür.⁸⁶ Türkeş’in bu açıklamasını müteakip bir diğer desteği ise “*Tercüman*” gazetesinden Kadircan Kafılı vermiş ve “*Halk İçin Halka Rağmen*” anlayışının “*Halk için, Halka doğru ve Halk tarafından*” prensibi ile ikame edildiğini savunmuştur. Kafılı’ya göre “*gerçek demokrasi*” bu sözlerde yer almaktadır ancak temkinli davranmak gerekmektedir. Aksi takdirde, muhtemel bir CHP iktidarında, bu cemiyet aynı “*CHP’nin tapulu kültür şubelerinden başka bir şey olmayan Halkevleri*” örneğine dönüşecektir.⁸⁷

13 Kasım’a ramak kala gerçekleşen bu tartışmalar, aslında dönemin politik ihtilafını bütün yönleriyle yansıtmıştır. Türk Kültür Derneği ise, Türkeş’in “*arka bahçesi*” imajından kurtulamayacaktır.⁸⁸ 13 Kasım’ın hemen akabinde, Milli Eğitim Bakanlığı ve Başbakanlık’ın örtülü ödeneğinden fonlandığı iddia edilen cemiyetin şubeleri, bulunduğu mahallerin mülki amirlerinin kontrolüne verilecek⁸⁹ ve derneğin başına Behçet Kemal Çağlar atanacaktır. Türkeş’i “*derneğe gerici bir istikamel*” vermekle itham eden Çağlar, derneğin tıpkı Halkevleri gibi çalışacağını beyan etmiş⁹⁰ ve “*yeniden Halkekenlerini kurma sinyali*” olarak algılanan bu gelişme sürecinde derneğin Halkevleri adını alınması kararlaştırılmıştır.⁹¹

⁸⁵ Havadis, “*Türkeş; Prensibimiz ‘Halkla Beraber, Halka Doğru, Halk İçin’ Ded’*”, 26 Ekim 1960.

⁸⁶ Gökhan Evliyaoğlu, “*Kültür Dernekleri ve Halkevleri*”, *Havadis*, 27 Ekim 1960. Evliyaoğlu, Türkeş’in konuşmasını ‘*Gönülleri Birleşenler Selam Sizlere*’ dizeleriyle bitirdiğini aktarmaktadır. Bu dizeler, Atsız’a aittir ve bu iddia doğru ise, Ekim 1960 sonu itibarıyla, Türkeş’in artık ideolojisi doğrultusunda daha açık hareket ettiği rahatlıkla tespit edilebilecek bir yargı olacaktır.

⁸⁷ Kadircan Kafılı, “*Türkeş ve Bursa Konuşması*”, *Tercüman*, 28 Ekim 1960.

⁸⁸ Akis, “*Dernekler*”, 1963.

⁸⁹ Milliyet, “*Eski M.B.K’nın İhtisas Komisyonları Lağvedildi*”, 15 Kasım 1960.

⁹⁰ Milliyet, “*Behçet Kemal Çağlar Türkeş’i İtham Etti*”, 29 Ocak 1961. Akis dergisindeki haberde, derneğin Türkeş’in istikametinde olduğu dönemde Gürsel oldukça endişe taşımış ve bu kaygılarını Behçet Kemal Çağlar ile paylaşarak; *“yeni müteşebbis heyetler kur ve bu derneği düzelt”* talimatı verdiği iddia edilmiştir. Bkz. Akis, “*Dernekler*”, 1963.

⁹¹ Akis, agy.

Ordu Tasfiyesi, DPT ve OYAK'ın Kuruluşu, Üniversite Tensikatu Reformlarında Türkçe Grubu'nun Rolü

27 Mayıs ihtilalini, kendi düşünceleri doğrultusunda bir inkılabı dönüştürmek isteyen Türkçe grubu, bu doğrultuda çeşitli reformların tatbik edilmesinde öncülük etmişlerdir. “*Sağlık sistemlerinin sosyalizasyonu, toprak reformu, eğitim reformu, basın reformu*”⁹² gibi uzun erimli politikaları hayata geçirmek isteyen radikal grup, bu doğrultuda gerçekleşen/gerçekleştirilmek istenen icraatlar ile özdeşleştirilmiştir.

MBK'nin radikal olarak tabir edilen reformlarından bir tanesi, ordu içerisinde gençleştirme operasyonu olmuştur. Tek parti döneminden itibaren, ordu içerisinde yaşanagelen rütbelendirme rahatsızlığı, iktidara gelen subayların ajandasında önemli bir gündem maddesi oluşturmuş ve 3 Ağustos 1960 tarihinde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yüksek kumanda kadrosunda tamamen değişiklik yapılarak 235 general ve amiral emekliye sevk edilmiştir. Tasfiye sadece generallerle de sınırlı kalmamış ve 5000'e yakın subay da aynı duruma muhatap kalmıştır. “*Eski usullerde yetişen, Menderes'e yakın olan, muhafazakâr*” diye sıralanan kriterler, tasfiye edilecek subayların tespitinde rol oynamıştır.⁹³ Ayrıca, Madanoğlu ile Türkçe arasındaki ihtilaf da tasfiye edilecek isimlerin seçilmesinde etkili olmuştur.⁹⁴

Tasfiye, ulusal basında memnuniyetle karşılanmıştır. Nitekim Akis mecmuası, Amerika, Rusya, İtalya ve Yunanistan gibi devletlerin, II. Dünya Savaşı sonrasında, bu “*zaruri ayıklanmayı*” gerçekleştirdiğini ileri sürmüş ve otuz kırk yılda bir orduda gençleştirme ameliyesinin elzem olduğunu ifade etmiştir.⁹⁵ Cihat Baban, “*oy kaygusu ile hareket eden herhangi bir iktidar böyle bir cesareti gösteremezdi*” derken, Ahmet Emin Yalman da “*ordunun gençleşmesi ve en son durumlarını icaplarına göre silahlı kuvvetlerimizde esaslı ıslahat ve ayarlamalar yapılması,*

⁹² Bkz, FO 371/153035; Abdi İpekçi, “14'ler Faşist miydi, Sosyalist miydi?”, *Yön*, 20 Aralık 1961; Yeni İstiklal, “14'ler ve Demokrasi Düşmanlığı”, 2 Kasım 1961; Yeni İstanbul, “Dündar Taşer 27 Mayıs'ı Anlatıyor”, 6 Temmuz 1967; Altuğ:71-72, Uluç- Özdağ, s. 9. 13 Kasım hadisesinden sonra, Kabil'e gönderilen Fazıl Akkoyunlu ile konuşan İngiliz Hariciye görevlisi de, Akkoyunlu'nun “*her yığıldın bir yağurt yığışı vardır*” demek suretiyle, MBK'nın bütün “radikal” reformlarını kendi grubu adına istimal ettiğini ileri sürmektedir. Bkz, FO 370/ 160791. 13 Kasım'dan sonra tesis edilecek Kurucu Meclis içerisinde yer alan Muammer Aksoy da, tartışmalar esnasında kullandığı şu cümlelerle benzer bir yorumda bulunmaktadır: “147'lerin tasfiyesi, Eminsucuların ordudan emekli edilmesi tamamen Türkçe'in tezgâbladığı işlerdi. Basın hürriyeti kısıllacak, dedikleri dedik olacaktı. Sıra Bab-ı Ali'den geçmeye gelmişti.” Bkz. Abdülhadi Toplu, *Anayasa'da Milliyetçilik Mücadelesi*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara, 1976, s. 110.

⁹³ Weiker, s. 130.

⁹⁴ Age., s. 130.

⁹⁵ Akis, “*Askerlik*”, 10 Ağustos 1960.

parti hükümetlerinin hiçbir zaman halledemeyecekleri bir dava idi” demek suretiyle MBK’yı alkışlamıştır.⁹⁶

Milli Birlik Komitesi’nin radikal diye nitelendirilen grubunun fikirleriyle paralel olan bu cümlelerde, *“hiçbir partinin halledemeyeceği reform”* tanımı ilgi çekici durmaktadır. Bir diğer ilgi çekici nokta ise Akis dergisinin, ordu reformu bağlamında *“batı dünyasını”* emsal vermesi fakat daha yakın örnekler olarak karşıya çıkan Ortadoğu örneklerini zikretmemesi olmuştur. Nitekim *“Times”* gazetesi, bu reformu konu ettiği haberde, Mısır’da Nasır’ın, Irak’ta ise Kasım’ın, devrim motivasyonunda orduda gençleştirme insiyakinin ön planda olduğunu ve ordu tensikatının, Türkiye’de benzer minvalde gerçekleşen devrimin doğal bir sonucu olduğu tespitinde bulunmuştur.⁹⁷

Türkiye’de planlama fikri, 27 Mayıs öncesinde toplumsal muhalefetin ana hedeflerinden birisi haline gelmiştir. Estetik bir ifadeyle, *“Forum dergisinin sayfalarında teorize edilen, Hüriyet Partisi eliyle operasyonelleştirilen”* planlama fikri 27 Mayıs ile resmileştirilmiştir.⁹⁸ Bu minvalde İlhan Tekeli, askeri darbelerin yönetime el koyduklarında, toplumda oluşmuş olan fikirlerin etkisinde kaldığını ve planlama serüveninin de bu dizgide bir istikamet gösterdiğini ifade etmektedir.⁹⁹

Milli Birlik Komitesi tarafından yürütülen çalışmaları Alparslan Türkeş organize etmiştir. Kurulacak planlama dairesinin ekonomi üzerinde geniş yetkileri olması gerektiği inancında olan Türkeş; MBK tarafından bu hususta görevlendirilen Kurmay Albay Şinasi Orel’i oldukça yetkin bir planlama organizasyonu teşkil etmek adına cesaretlendirmiştir.¹⁰⁰ MBK içerisinde yapılan uzun tartışmalar sonucunda,¹⁰¹ 30 Eylül 1960 tarihinde *“Devlet Planlama Teşkilatı”* kurulmuştur.¹⁰²

Türkeş ve arkadaşları müteakip yıllarda, bu teşkilatın kuruluşunun kendileri tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmiştir.¹⁰³ Bu hususta Türkeş; Türkiye’nin

⁹⁶ Özdağ, s. 308.

⁹⁷ Times, *“Room at Top”*, 8 August 1960. Bu haber, İngiliz arşivinde yer alan “FO 371/153066” numaralı dosyadan temin edilmiştir.

⁹⁸ Ali Somel, *“Türkiye’de Kalkınma Planlaması Efsanesi”*, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce-9: Dönemler ve Zihniyetler*, Ed.Ömer Laçiner, İletişim Yayınları, İstanbul,2009, s. 320.

⁹⁹ İlhan Tekeli, *“1960’lı Yıllarda Türkiye’de Planlama Düşüncesinin Yeniden Canlanışını Modernite Projesi İçinden Okumak”*, *Modernizmin Yansımaları: 60’lı Yıllarda Türkiye*, s. 44.

¹⁰⁰ Barbaros-Yıldırım, agm., s.88.

¹⁰¹ Tartışmaların detayları için bkz, Özdağ, s. 294-296.

¹⁰² Milliyet, *“Planlama Dairesi Kanunu Açıklandı”*, 2 Ekim 1960.

¹⁰³ Bkz. Türkeş-Baykal-Özdağ, *age*, s.8; Fuat Uluç- Muzaffer Özdağ, *Alparslan Türkeş, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965 s. 9-11; Yeni İstanbul, “Osman Bölükbaşı CKMP Safına Davet Edildi”*,21 Haziran 1965; Medeniyet, *“CKMP Gençlik Kolları Genel Merkezî Dün Bir Bildiri Yayınladı”*, 12 Mayıs 1965; Dündar Taşer, *“Çözülen İhtilal”*, *Milli Hareket*, Mart 1967; Muhiddin Nalbantoğlu, *Alparslan Türkeş ile Tarihi Aydınlatan Sobbetler*, Toker Yayınları, İstanbul, 2010, s.190.

kalkınması için, ilmi esaslara ve önceden alınacak tertiplere önem verdiğini dolayısıyla da 27 Mayıs'tan hemen sonra, kendi ve arkadaşları tarafından Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulduğunu ileri sürmektedir.¹⁰⁴

27 Mayıs dönemi basınında Türkçe grubunun medyadaki sesi konumunda olan Gökhan Evliyaoğlu'na göre planlama teşkilatının kurulması; Tanzimat döneminden beri yükselmek için yapılan bütün sosyal hamle ve hareketlerin, bu milletin toplumsal ve ekonomik kaynaklarını “*tefrik ve tespil*” etmek adına girişilen ilk reformdur.¹⁰⁵ Türk modernleşme sürecine yönelik “*örtük bir eleştir?*” barındıran ve Türkçe ile arkadaşlarının “*askeri idarenin müddeti*” noktasındaki argümanlarını hatırlatan bu ifadeler, radikal grubun DPI'ye biçtiği misyonu işaret etmektedir. Nitekim Evliyaoğlu, mevzubahis yazısından bir gün sonra, sosyal vakıalara metodolojik bir yaklaşımla irdelenmesi ve bu noktada “*fikri bir planlama sürecinin, restorasyon*” için kesin surette gerçekleşmesinin lazım geldiğini öne sürmektedir.¹⁰⁶ Yazarın “*restorasyondan*” kast ettiği olgunun, Türkçe ve arkadaşlarının da ileri sürdüğü üzere, “*çağdaş bir Türkiye*” inşa etmek olduğu düşüncesi ihtimal dâhilindedir.

Subayların, 27 Mayıs'a katılma motivasyonlarında önemli bir rol oynayan, özlük hakları problemi, OYAK'ın kurulmasıyla giderilmeye çalışılmıştır. Türkçe ve arkadaşları, “*subayların kapitalistleşmesi*” olarak tanımlanan¹⁰⁷ bu kurumun ihdas edilmesinde ön planda olduklarını iddia etmiştir.¹⁰⁸ Taşer, bu kurumun oluşturulmasında, “*Sipahi teşkilatından*”¹⁰⁹ ilham alındığını ileri sürerken, Ahmet Er; memurlar için “*MEYAK*”, işçiler için “*İYAK*” ve köylüler için “*KÖYAK*” projelerinin olduğunu ancak bu reformları tatbik edecek fırsatlarının olmadığını beyan etmiştir.¹¹⁰

13 Kasım'a giden yolda tatbik edilen en cezri reformlardan birisi de, tarihte “*147'likler*” olarak anılacak olan üniversite tasfiyesi olmuştur. İstanbul Üniversitesi'nin rektörü olan Sıddık Sami Onar'ın deyişiyle “*ordu ve üniversitenin işbirliği*”,¹¹¹ 27 Mayıs'ın gerçekleşmesine öncülük etmiş ancak bu durum, ihtilal sonrasında üniversiteye ordu menşeli idareciler tarafından müdahale edilmesine mani olmamıştır.

Üniversitede yapılacak reformun hazırlıkları üç ay sürmüştür. Çalışmalar, MBK'ye özellikle genç öğretim üyelerinden gelen değişiklik talebi üzerine

¹⁰⁴ Türkçe-Baykal-Özdağ, s. 8.

¹⁰⁵ Gökhan Evliyaoğlu, “Planlama Teşkilatı”, *Havadis*, 3 Ekim 1960.

¹⁰⁶ Evliyaoğlu, “Fikri Planlama İhtiyacı”, *Havadis*, 4 Ekim 1960.

¹⁰⁷ İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması*, 5.B, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007, s.115.

¹⁰⁸ Taşer, “Çözülen İhtilal”, *Milli Hareket*, Mart 1967; Nalbantoğlu, *age.*, s.193; Er, s. 83; Nevzat Kösoğlu, *Dündar Taşer*, 2.B, Ötüken Yayınları, Ankara, 2010, s. 83.

¹⁰⁹ Kösoğlu, s. 97.

¹¹⁰ Taşer için, bkz. Kösoğlu, s. 83; Er için, bkz. Er, s. 83.

¹¹¹ Havadis, “*Muzaffer Özdağ Dün de İnkılabın Mana ve Maksadını Anlattı*”, 16 Eylül 1960.

başlatılmıştır.¹¹² Bununla birlikte, orduda yapılan tasfiye hareketinden sonra, sıranın üniversiteye geldiğine dair iki önemli emare irdelenmeye değerdir. Bunlardan birincisi Muzaffer Özdağ'ın 16 Eylül itibariyle, İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşmanın içeriğinde mevcut bulunmaktadır. Söz konusu konuşmada Özdağ; ulusal ve bilimsel bir savaşın başlatılacağını ve bu savaşın üniversite tarafından yürütüleceğini belirtmiştir. İçinde bulunan ayın “üniversite ayı” olacağını ilan eden Özdağ, üniversitenin “gelecek aylarda daha mükemmel çalışacak” konuma getirilmesi adına “kalıcı reformların” gerçekleştirileceğini ileri sürmüştür.¹¹³ Üniversite tasfiye yapılabileceğine dair ikinci emareyi, Peyami Safa'nın 3 Ekim 1960 tarihli köşe yazısında bulmak mümkündür. Safa, 9 Ekim 1960 tarihi itibariyle köşesinde; “üniversite ağalarının” mevcut olduğunu ileri sürmüş ve bazı öğretim üyelerini, “üniversiteyi çiftlik” gibi kullanmakla itham etmiştir. Mevcut kanunlarla genç öğretim üyelerinin yollarının tıkanıp düştüğünü düşünen Safa'ya göre üniversite kanununun tadili kaçınılmaz durmaktadır.¹¹⁴ MBK'nın radikal kanadıyla fikri müşareketi olan Safa'nın bu tekliflerinin, Türkeş grubunun fikirleriyle paralellik gösterebileceği, savunulabilecek bir yargı pozisyonundadır.

27 Ekim 1960 tarihi itibariyle, 147 öğretim üyesi üniversitedeki görevlerinden “affedilmiştir”. Öğretim elemanlarının, görevden uzaklaştırma nedenleri arasında “unvanların ticari ilişkilerde kullanılması, uzun süreden beri kitap yazmama, öğrencisi ile ilişkisi olan, homoseksüel” gibi muhtelif maddeler gerekçe gösterilmiştir.¹¹⁵ Bu tasfiyede Türkeş grubuna yönelik “anti-masonik ve gayrimüslim düşmanlığı güdülerinin” ön planda olduğu doğrultusunda eleştiriler mevcut olsa da,¹¹⁶ esas prensibin, öğretim üyelerinin Cumhuriyet Halk Partisi ile olan münasebetleri olduğuna yönelik değerlendirme daha akla yatkın gelmektedir.¹¹⁷

Tasfiyenin yankısı öngörülenin de üzerinde gerçekleşmiştir. Tasfiyeye karşı ilk reaksiyon olarak daha önce “ordu-üniversite işbirliğinden” söz eden İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar ve İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Fikret Narter ve Ankara Üniversitesi Rektörü Suut Kemal Yetkin'in istifası gerçekleşmiştir.¹¹⁸ Talebe cemiyetleri de bu tasfiyeye tepki göstermiş ve

¹¹² Özdağ, s. 354.

¹¹³ Havadis, “Muzaffer Özdağ Dün de İnkılabın Mana ve Maksadını Anlattı”, 16 Eylül 1960.

¹¹⁴ Peyami Safa, “Basın ve Bilim Ağaları”, Havadis, 9 Ekim 1960.

¹¹⁵ Özdağ, s. 355. Bu bağlamda, Tasfiyeden kısa bir süre sonra MBK üyesi Muzaffer Karan şu cümleleri kullanmıştır: “Biz komünist, mason, ilim kişiyetsiz, Kürt devleti kurmak isteyen hocaları yolladık”, Bkz. Öncü, “Karan'a Göre Üniversiteden Kimler Atılmış”, 2 Kasım 1960.

¹¹⁶ İpekçi, “14'ler Faşist miydi Sosyalist miydi?”, YÖN, 20 Aralık 1961.

¹¹⁷ Örtülü, s. 35.

¹¹⁸ Milliyet, “Üniversitedeki Tasfiye Hareketi Üzerine Dün Rektörler İstifa Etti”, 29 Ekim 1960.

öğrencilerin nümayişinden çekinen MBK, Binbaşı Dünder Taşer'i öğrencileri sakinleştirmek için göndermek durumunda kalmıştır.¹¹⁹

Dönemin önemli tanığı olan gazeteci Bedii Faik'in, "daha beş ay önce, tek bir hocasına dokunmanın dahi bir ihtilalin meşruiyetine yeter delil olduğu ilan edilen" diyerek tanımadığı üniversitede yaşanan bu tasfiye girişiminin, büyük fevverana sebep olduğunu ve komitecilerin gelen tepkiler karşısında paniğe kapıldığını belirtmektedir.¹²⁰ Nitekim tasfiyeden bir gün sonra MBK üyelerinden Sami Küçük ve Orhan Erkanlı, eğer hata varit ise bundan ısrarcı davranılmayacağını ve tashih yapılacağını ilan etmek durumunda kalmıştır.¹²¹ Cemal Gürsel de bu hususta sessiz kalmamış ve "affedilen öğretim üyelerinin durumu tekrar tetkik edilecek, hatalarımız varsa düzeltiriz"¹²² demek suretiyle geri adım atılabileceğinin sinyallerini vermiştir.

Tasfiye ulusal basında, dönemin şartları göz önünde bulundurulduğunda, oldukça şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Bülent Ecevit, "üniversiteye niye vuruldu" diye sitem ederken, ihtilallerin işbirliği yaptığı kurumlarda bile "huzursuzluk" oluşturduğunu ve idarecilerin görevinin bu huzursuzluğu gidermek olduğunu ileri sürmektedir.¹²³ Emin Galip Sandalcı da oldukça ses getirecek bir makale almış ve yazısında "kansız ihtilalin tarihe karıştığını", "her ne kadar bir damla kan akmamış, 147 üniversite öğretim üyesinin başları, gövdelerinin üstünde kalsa da, kelleleri uçmuştur" ibarelerini kullanmıştır.¹²⁴ Çetin Altan'a göre, kovulan profesörler arasında yabancı ülkelerden davet alan önemli ilim adamları bulunmaktadır fakat MBK üniversiteyi ve profesörleri tanımadığı için tasfiyede hatalı davranmıştır.¹²⁵ Dönemin CKMP'sinin yayın organı niteliğinde olan "Kudret" gazetesinde 147'likler olayı hakkında makale kalem alan Kadircan Kafılı da, üniversitede reformun lüzumlu olduğunu ancak tasfiyelerin yanlış uygulandığını zikretmiş ve "neşter yanlış kullanılırsa ülkü kaybolur" sözleriyle komitecileri ihtar etmiştir.¹²⁶

MBK içerisinde politik gerilimin şiddetini arttırdığı günlere tesadüf eden 147'likler olayı, Türkeş'e en yakın görünen mecradan, Öncü gazetesi başyazarı Aydın Yalçın'ın da köşesine taşınmış ve tenkit edilmiştir. Aydın Yalçın'a göre

¹¹⁹ Akis, "Üniversite: 'Dar Kapıdan Geçiniz'", 4 Kasım 1960. Tasfiye sonrasında fakültelerin ve talebe cemiyetlerinin protestoları için, bkz. Kim, "Gereğesi Yok Mu", 31 Ekim 1960. Havadis gazetesine göre ise, dönem önemli bir gençlik teşekkülü olan MTTB, üniversitede yaşanan tasfiyeyi desteklemektedir. Bkz. Havadis, "M.T.T.B Tasviye Ediyor", 30 Ekim 1960.

¹²⁰ Faik, s. 77.

¹²¹ Milliyet, "M.B. K Üyeleri; 'Hata Varsa Düzeltilebilir Diyor'", 31 Ekim 1960.

¹²² Milliyet, "İnceleme Heyeti Haftaya Kuruluyor", 2 Kasım 1960.

¹²³ Bülent Ecevit, "Üniversiteye Niye Vuruldu", *Ulus*, 30 Ekim 1960.

¹²⁴ Emin Galip Sandalcı, "İhtilal Komuşt", *Vatan*, 30 Ekim 1960. Bu köşe yazısı, "Öncü" gazetesinin 31 Ekim 1960 tarihli neşriyatından temin edilmiştir.

¹²⁵ Çetin Altan, "Rica Ederiz", *Milliyet*, 31 Ekim 1960.

¹²⁶ Kadircan Kafılı, "Üniversitelerin Durumu", *Kudret*, 1 Kasım 1960.

üniversite gibi bir müessesede, dışarıdan bir müdahale ile “alelacele” bir tensikatın yapılması mahzurları da beraberinde getirmiştir. Hem “arınma” tamamen gerçekleşmemiş, hem de “pek çok kıymetli ilim adamına”, üniversite dışından yapılan bir tahkikat neticesinde haksızlık edilmiştir.¹²⁷

Bütün bu eleştirilerin yanında, Türkeş ile beraber hareket eden komite üyelerinin ve basın mensuplarının tasfiyeyi sahiplenmiş olmaları zikretmeye değer bir husustur. Komite içerisinde Türkeş ile beraber hareket etmeyen Ahmet Yıldız, Türkeş’in mezkûr tasfiye noktasında musır olduğunu ileri sürmektedir.¹²⁸ Nitekim Özdağ ve Akkoyunlu sorulan bir soruya; “147’ler tespit edilirken üniversite hocalarından yardım aldık” diye cevap verirken; Özdağ, hadisenin “ani ve sert” olduğu eleştirisine; “bir beyin ameliyatı yapıyoruz, tedrici olur mu” yanıtını vermiş ve şu sözleri eklemiştir: “Demokrasiye giderken elbette Beyazıt’tan geçecektik”.¹²⁹ Komitede Türkeş ile beraber hareket eden bir diğer “sivri” üye olan Numan Esin ise tasfiyeyi, “üniversiteyi ilmileştiriyoruz”¹³⁰ sözleriyle tanımlamıştır. Gelen eleştiriler üzerine Esin, orduda tasfiye yapılırken ses çıkarmayanların tenkit hakkı olmadığını öne sürmüştür.¹³¹

MBK’nın radikal kanadına yakın olan köşe yazarları da tasfiyeyi destekleyen yazılar kaleme almışlardır. Evliyaoğlu, tasfiyeye yönelik eleştirilere, Esin’i andırırçasına, “ordu gençleştirilirken alkışlayanlar, DP kapatılırken alkışlayanlar şimdi kıyamet koparamazlar” demek suretiyle tepki göstermiştir.¹³² Peyami Safa’ya göre ise “akıl ve ilmin ışığında incelenmesi gereken bir mesele olan üniversite, şahsi teessür planına düşürüp günlük fevran amil” haline getirilmemelidir. Bundan ötürü, genç öğretim üyelerinin yıllardan beri beklediği bu kanun, “yalnız ilmi çalışmaya ve hakikat aşkına” yer vermekte olduğunu için Türk kültürü adına bir “müjde” olarak telakki edilmelidir.¹³³

Bu hadise, MBK’nın “idealist askerlerinin” iktidarı, CHP’ye teslim etmeme kaygısı olarak yorumlanabilmektedir.¹³⁴ Bununla birlikte, 13 Kasım olayına giden dönemde, üniversite tasfiyesi, Türkeş grubu adına oldukça yıpratıcı bir süreci beraberinde getirmiştir. “Ordu- Gençlik el ele” şarkılarıyla gelen bir iktidar

¹²⁷ Aydın Yalçın, “Üniversite Açılırken”, *Öncü*, 1 Kasım 1960. Kim dergisinde, daha sonraki bir dönemde, yayınlanan bir yazıda, Aydın Yalçın’ın mezkûr tasfiyeden sonra, Türkeş’e “cephe” almaya başladığı ileri sürülmektedir. Bkz. Kim, “Perdenin Arkası”, 20 Temmuz 1961.

¹²⁸ Yıldız, s. 186.

¹²⁹ Akis, “Üniversite: ‘Dar Kapıdan Geçiniz’”, 4 Kasım 1960.

¹³⁰ Altuğ, s. 268.

¹³¹ Kudret, “Erkanlı ve Esin’in Basın Toplantısı”, 31 Ekim 1960; Havadis, “Yeni Kanun Üniversitelere Tam Muhtariyet Vermişti”, 30 Ekim 1960.

¹³² Gökhan Evliyaoğlu, “İnkılabımızın Şartları”, *Havadis*, 30 Ekim 1960.

¹³³ Peyami Safa, “Üniversite Meselesi”, *Havadis*, 3 Kasım 1960.

¹³⁴ Taner Timur, “Yakın Siyasi Tarihimizde Siyaset, İdeoloji ve Bilim”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce 9: Dönemler ve Zihniyetler*, s. 217.

olarak tanımlanan¹³⁵ MBK içerisinde, radikal olarak tanımlanan grup adına “147’liklerin tasfiyesi”, uluslararası basın tarafından “*bardağı taşıran son damla*”¹³⁶ olarak da değerlendirilecektir.

Ülkü ve Kültür Birliği Projesi

13 Kasım’a giden yolunda son gelişme, “*Ülkü ve Kültür Birliği*” kanununun teklif edilmesi olmuştur. Kurtul Altuğ’a göre ilk önce, “*iki Orhanlar*”, olarak nitelediği Kabibay ve Erkanlı tarafından, “ihtilalin yönü, stratejisi ve kadrosunu” oluşturmak adına düşünülen bu müessesenin¹³⁷ hazırlıkları için, MBK içerisindeki birçok subayın da akademide hocalığını yapmış olan Emekli Albay Muhterem Seral vazifelendirilmiştir.¹³⁸

Ülkü ve Kültür Birliği’nin kurulmasına dair kamuoyunda, tespit edildiği kadarıyla, ilk açıklama, Ekim ayının sonlarında doğru Alparslan Türkeş tarafından yapılmıştır. “*Ülkü Birliği Teşkilatı*” projesinin yakında müzakere edileceğini beyan eden Türkeş, söz konusu teşkilatın; “*milleti cehaletten kurtarma*” misyonunu ifa edeceğini ve “*dini meseleleri de*” ihtiva edeceğini ilan etmiştir.¹³⁹ Türkeş’in bu açıklamasından kısa bir süre sonra ise; Orhan Erkanlı, Numan Esin, Kadri Kaplan, Sami Küçük ve Sezai Okan imzalarıyla Ülkü ve Kültür Birliği kanun teklifi Millî Birlik Komitesine sunulmuştur.¹⁴⁰

Teklifin gerekçeleri arasında; “*ülkü ve kültür müesseselerini parti çekişmelerinden*”, “*milletin esasına sızan muzır cereyanlardan*”, “*matbuatı, günlük siyasi tesirlerden ve maksatları görüşlerden*”,¹⁴¹ “*milleti ‘kardeş’ kavgasına hazırlayacak cepbeleşmelerden*”

¹³⁵ Altuğ, s. 66.

¹³⁶ Fransız “*Aurora*” gazetesinden aktaran, Cumhuriyet, 16 Kasım 1960.

¹³⁷ Altuğ, s. 95-96.

¹³⁸ Bkz. Akis, “*MBK: Altı Atlı Araba*”, 11 Kasım 1960; Abdi İpeki- Ömer Sami Coşar, “*Ülkü Kültür Birliği Teklifinin İç Yüzü*”, *Milliyet*, 26 Nisan 1965; Altuğ, s.95; Özdağ, s. 363; Maraşlı; s.72; Yıldız, s.198; Esin, s.144.

¹³⁹ Havadis, “*Türkeş; Prensibimiz; Halkla Beraber, Halka Doğru ve Halk İçin’ Dedi*”, 26 Ekim 1960.

¹⁴⁰ Bkz. Öncü, “*Ülkü ve Kültür Birliği Tasarısı Hazırlandı*”, 9 Kasım 1960; *Milliyet*, “*Ülkü ve Kültür Birliği ile İlgili Tasarı Tamamlandı*”, 9 Kasım 1960; Akis, “*MBK: Altı Atlı Araba*”, 11 Kasım 1960.

¹⁴¹ Daha önce de belirtildiği üzere, MBK’nın radikal kanadı diye tabir edilen grubun reform öncelikleri arasında “basını millileştirmek” üzerinde tasarruf da bulunmaktadır. Bu hususta en çok yankı uyandıran söylem, Muzaffer Özdağ tarafından şu cümlelerle aktarılmıştır: “*Bab-ı Ali’de de aynen Doğu’da olduğu gibi ağalar var, Bab-ı Ali’den de geçeceğiz, orada derebeylik yaşatmayacağız*”. Bkz, Havadis, “*Özdağ Bab-ı Ali’de de Ağalar Var Dedi*”, 8 Ekim 1960; Cumhuriyet, 8 Ekim 1960; *Milliyet*, “*Muzaffer Özdağ Dün Basına Ait Fikirlerini Açıkladı*”, 8 Ekim 1960. Bu sözler dönemin basınında oldukça sert sözlerle eleştirilirken, matbuat içerisinde bu sözlerle destek, yine “Havadis” gazetesinden gelmiştir. Orhan Seyfi Orhon, ileri fikirlerin yayılmaya çalışıldığı bir “yokuşta”, “Ortaçağ” zihniyetiyle yönetilen bir müessesenin kabul edilemeyeceğini ileri sürerek, Muzaffer Özdağ’ı alkışlamıştır. Bkz, Orhan Seyfi Orhon, “*Bab-ı Ali Ağaları*”, *Havadis*, 10 Ekim 1960. “*Bab-ı Ali’den geçeceğiz*” sözlerinin tartışmaları Millî Birlik Komitesi’ne taşınmış ve Muzaffer Özdağ, şu sözlerle mutasavver “basın reformunu” savunmuştur:

korumak maddeleri yer almıştır. Ülkü ve Kültür Birliği Genel Başkanı, Başbakan'a bağlanacak ancak Genel Başkanı seçimi, "Genel Kurmay Başkanı, Yargıtay Başkanı, Danıştay Başkanı, Sayıştay Başkanı, Yargıtay Başkanı, Üniversite Rektörleri Müşterek Sekreteri, Milli Eğitim Bakanı, Ülkü Birliği Başkanı, Diyanet İşleri Başkanı, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü tarafından teşkil eden heyetin üçte iki çoğunluğu esasında yapılacaktır. Bakanlar Kurulu'nun tabii üyesi olacak olan Genel Başkan, 6 yıl süre ile görev yapacak ve vazifeden alınması, mezkûr heyetin ancak üçte iki oyu temin edilmesiyle mümkün olacaktır. Söz konusu teşkilat, Türkiye'yi 12 bölgeye ayıracak; "Dış Türkler Masası", "Kadın Aile Masası", "Azınlık Masası", "Basın-Yayın Radyo Masası" gibi oluşumlar ihdas edilecek ve Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi kurumlar, "Ülkü ve Kültür Birliği Genel Başkanlığı'na" tabii olacaktır.¹⁴²

Ülkü ve Kültür Birliği komisyonu üyesi olan Harp Akademisi Hocası Enver Esenkova, bu teşkilatın, "ileri ve modern Türkiye" ülküsünü tahakkuk ettirmek adına, milletin şuurunu pekiştirmek ve bu şuuru tevhîh edecek aydınları seferber etmek amacıyla kurulmak istendiğini ileri sürmektedir. Esenkova'ya göre, milletin içinde bulunduğu "ikililik, tembellik, gerilik ve karanlıktan" kurtarmanın yegâne yolu böylesi dinamik tedbirler alacak bir müessesenin ihdas edilmesidir.¹⁴³ Tasarıya imza atan 6 üyeden birisi olan Numan Esin de, "Ülkü ve Kültür Birliği" projesini sahiplenmiş ve "Türk toplumuna iyi anlatılamamış olan Kemalizm" adına "Atatürkçü 'yeni kuşak' olarak buruş" hareketi gerçekleştirmek istediklerini beyan etmiştir.¹⁴⁴

Tasarıya imza atan komite üyelerinin, ihtilalden itibaren konumlanmalarına bakıldığında, komitenin genelinde benzer bir temayülün mevcut olduğu hissedilmektedir. Nitekim Kurtuluş Kayalı da bu noktaya işaret etmekte ve bu

"Her hizmet hareketi her inkılap hareketi tepki ile karşılaşır. İnkılapçılar bir an için telin dahi edilebilir. Bizim üniversitedeki hizmetimiz içinde böyle olmuştur. Yarın basın da bir tepki gösterecektir. Fakat Türkiye'deki her hizmet hareketi Babalı çıkmazında boğulmuştur. İnkılabımızın muvaffak olmasını istiyorsak Babalı'yi düzeltmek ve basınla ilgili kanunları getirmemiz gerekmektedir."

Bkz, T.C Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Dönem:01, Cilt:3, Birleşim:34,09.09.1960, s.20.

¹⁴² "Ülkü ve Kültür Birliği" tasarısının tam metni ve gerekçeleri için bkz; Öncü, "Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığı Kanunu Gerekeşi", 10 Kasım 1960; Öncü, "Ülkü ve Kültür Birliği Başkanlığı'nun Gayeleri", 11 Kasım 1960; Öncü, "Ülkü ve Kültür Birliği: Teşkilatın Ana Bölümleri", 12 Kasım 1960; Öncü, "Ülkü ve Kültür Birliği: Sonuç- Maddelerin Gerekeşi", Öncü, "Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilatı", 14 Kasım 1960. Ayrıca, "teşkilatın" hiyerarşik yapısını gösteren tablo için, bkz. Akis, "Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilatını Gösterir Şema", 11 Kasım 1960.

¹⁴³ Enver Esenkova, "Esenkova'nın Madanoğlu'na Cevabı", *Düşünen Adam*, 6 Aralık 1961.

¹⁴⁴ Esin, s. 143.

yasa tasarısının “*anti-demokratik*” yapısının, radikal gruba teşmil edilemeyeceğini çünkü imza atanlar arasında diğer gruptan insanların mevcut olmasının, yasanın MBK’nın diğer üyeleri arasında da benimsenmiş olduğunu delili olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁵ Ancak, İngiliz belgelerine göre Gürsel’in bu yasa tasarısından hoşnut olmadığı ve bu “*hoşnutsuzluğun*” komitenin, bilhassa genç üyeleri tarafından rahatsızlıkla karşılandığı belirtilmektedir.¹⁴⁶ Mevcut olan bir diğer malumat ise, yasa tasarısının hazırlanmasından, açıklanmasına kadar olan süre zarfında basında oldukça şiddetli ölçüde eleştirilmesi olmuştur.

13 Kasım öncesinde, “Ülkü ve Kültür Birliği” yasa tasarısı hakkında en popüler eleştiri yazısı, o dönemde parlak bir gazeteci olan Bülent Ecevit tarafından getirilmiştir. Yasa tasarısı, MBK’nın henüz gündemine geleceği süreçte, “*Ülkü ve Kültür Birliği Nedir*” başlığıyla bir yazı kaleme alan Ecevit; böylesi bir teşkilatın “*memleketin kaderini tayin edecek surette bir pozisyonda*” olduğunu ancak kamuoyunun gündeminden saklanarak, aydınlar arasında istişare edilmeden hazırlanacak bu kanun tasarısının, demokrasiyle bağdaşması şüpheli olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁷ Ecevit, kanun tasarısının gerekçelerinin kamuoyuyla paylaşılmasından sonra, tekrar bir yazı kaleme alacak ve “*millet egemenliğini reddeden bu teşkilatın, orduya, bütün kültür teşekküllerine, bütün devlet cihazına, bütün düşünce ve siyaset hayatına, bucak ve köylere*” sirayet edeceğini belirtmiştir. Ecevit’e göre, Türk toplumunun bütün düşünce ve siyaset hayatını kontrolünü alacak bu teşkilat ile birlikte, Türkiye’de kurulacak olan demokrasi, “*ölü doğmuş, daba doğarken o ağa takılup boğulmuş*” bir şekle bürünecektir.¹⁴⁸

13 Kasım öncesinde, Bab-ı Ali’de, Ülkü ve Kültür Birliği teklifi, başka yazarlarca da eleştirilecektir. “Vatan” gazetesinde Özcan Ergüder, teklif edilen yapıyı, Mısır’da mevcut olan “*Milli İstikamet Bakanlığı*” kurumu ile benzeştirmiş¹⁴⁹ dolayısıyla defaatle belirtilen “*Nası*” teşbihini, dolaylı yoldan yöneltmiştir. Çetin Altan, ülkü, kültür birliği kavramlarının, “*berkesin manevi bir üniforma giymesi*” olmaması gerektiğini aksi takdirde “*fertlerin kafasını aynı fabrika mamulü getirtmenin robotlaşmayı*” beraberinde getireceğini dile getirmiştir. Altan’a göre, tasarıda şüpheleri ihtiva eden bir diğer nokta, “*Dış Türkler*” meselesidir ve “*kendimize çekidüzen vermeden, kalkınmamızı tamamlamadan meseleleri dağıtmak büsbütün yanlış tefsirlere*” yol açacaktır.¹⁵⁰ Dış Türkler meselesinde itiraz eden bir diğer yayın organı Akis mecmuası olmuştur. Akis’e göre, Ülkü ve Kültür Birliği müessesinde, “*Dış Türkler masası endişeye mahal vericidir*” çünkü başka bir devletin

¹⁴⁵ Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset:27 Mayıs-12 Mart*,5.B,İletişim Yayınları, İstanbul,2012, s.77.

¹⁴⁶ FO 371/ 153036.

¹⁴⁷ Bülent Ecevit, “Ülkü ve Kültür Birliği Nedir”, *Ulus*, 5 Kasım 1960.

¹⁴⁸ Ecevit, “Millet Egemenliğini Reddeden Teşkilat”, *Akis*, 14 Kasım 1960.

¹⁴⁹ Özdağ, s. 367.

¹⁵⁰ Çetin Altan, “Kurucu Meclis”, *Milliyet*, 13 Kasım 1960.

idaresi altında yaşayan “soydaşlarımıza el uzatmak”, o devletin hükümlerine alanlarına tecavüz kabilinde olacaktır.¹⁵¹

Ülkü ve Kültür Birliği tasarısı, Türkeş grubunun müdahil olabildiği son mesele olacak ve tasarı komite gündemine taşınmadan, bu grup tasfiye edilecektir. 13 Kasım hadisesi akabinde ise, Ülkü ve Kültür Birliği tasarısı “*gayri-meşru çocuk*” olarak tasvir edilecek¹⁵² ve komite gündeminden çıkarılacaktır. Türkeş ve arkadaşlarının fikirleri istikametinde olan bu projenin hazırlanması, belirtildiği üzere, her ne kadar bu gruba münhasır olmasa da, projeye muhalif yazılarda da ima edildiği üzere bu gruba teşmil edilmiştir. Bununla birlikte hem Türkeş’in hem de kendisiyle beraber hareket eden isimlerin, bu tasarımı ileriki yıllarda sahiplenmesi de eklenmesi gereken bir husustur.

13 Kasım Tasfiyesi

13 Kasım 1960 günü, Millî Birlik Komitesi içerisinde 14 üyenin vazifesine son verildiği duyurulmuştur. Cemal Gürsel, 13 Kasım 1960 günü MBK içerisinde 14 üyenin, komiteden “*affedilmelerinin*” mucip sebeplerini şu cümlelerle açıklamıştır:

“Arkadaşlar, komite arkadaşlarımızın hepsi feragat sahibi, hepsi fevkalade çalışkan... fakat zaman zaman o kadar birbirinden ayrı fikirler, uzlaşmaz kanaatler ortaya çıkıyor ki, bir meseleyi halletmekten ziyade, bir meydan muharebesini kazanmak şekline giriyordu... Biz çatlaklığa meydan vermeden işi düzeltmek ve hatta hatta görünüşü kurtarmak adına gayri samimi beyanlar vermek mecburiyetinde kaldık... *Fakat, son onbeş yirmi gün içinde hal öyle bir manzara ve mahiyet aldı ki* komiteden sağlam karar çıkmak şöyle dursun, vatandaş efkarında şüpheler, ıstıraplar ve hatta endişeler başladı... Tabii, bütün memleket çocukları da, münevverleri de bizim kadar vatanperver oldukları için bu gidişin tehlikelerini görmeye ve ıstıraplarını duymaya başlamıştı. Ben, bütün dünyaya ve milletime karşı üzerime aldığım vazifenin mahiyetini ve icaplarını ciddi surette düşünmek mecburiyetindeydim... Bütün bu düşünüş ve görüşler çerçevesi içerisinde, yolumuzu aydınlatmak ve bu aydınlığı temin edecek kararları vermek durumunda idik. Öyle yaptık.”¹⁵³

13 Kasım tasfiyesine dair, Gürsel’in yapmış olduğu açıklamada iki önemli saptama dikkate değerdir. Birincisi, komite içerisinde yaşanan, ancak basına direk yansımaya ihtilafın birinci ağızdan itiraf edilmesi olmuştur. İkinci önemli

¹⁵¹ Akis, “*Altı Atlı Araba*”, 11 Kasım 1960. Yazıda ayrıca, muhtemelen, Ziya Gökalp’ın “halka doğru” formülünden esinlenen, halk arasına gönderilecek “seyyar ekipler” meselesine, şu sözlerle “müstehzi” yaklaşım getirilmiştir: “*Bu arada Hakkarî dağlarındaki dağ köylerine katır sırtında gitmekte vardı... Ancak, bu köylerde hangi dilde konferans verileceği şimdilik meçhuldü. Belki de konferanslar yanlarında bir Kürt tercüman bulundurmamak zorunda kalacaklardı. İşte bu şartlardır ki ihtilalin öncülerini adamakıllı sıkıyor ve kültürü buralara nasıl sokacaklarını acı acı düşünüyorlardı.*”

¹⁵² Kim, “*Ülkü Birliği: Gayri Meşru Çocuk*”, 14 Kasım 1960.

¹⁵³ Milliyet, “*Gürsel Tasfiyenin Sebebini Açıkladı*”, 14 Kasım 1960.

saptama ise, “son on beş” gün zamanlaması noktasında yaptığı vurgu olmuştur. 13 Kasım’dan önce zahiren, yani basında da oldukça tartışılan iki önemli teşebbüs vuku bulmuştur. Bunlardan birincisi, 147’likler tasfiyesi, ikincisi ise, Ülkü ve Kültür Birliği tasarısı olmuştur. Mevzubahis iki teşebbüs, dönemin matbuatında, değinildiği üzere, şiddetle tartışılmış ve komite içerisindeki ihtilafın taraftarları, basın vasıtasıyla doğrudan ya da dolaylı bir şekilde tenkit edilmiştir. Bu minvalde İngiliz belgeleri, Gürsel’in aslında 13 Kasımdan önce böyle bir karar alabileceğini ancak Selim Sarper’in kendisini onları kamuoyunda itibarsızlaştırmak suretiyle böyle bir sonuca gitmenin ulusal ve uluslararası camiada daha ikna edici olduğunu telkin ettiğini belirtmektedir.¹⁵⁴ Hakikaten, 13 Kasım öncesinde yaşanan son on beş günün basındaki tezahürleri hatırlandığında, belgede yer alan savın doğruluğu oldukça muhtemel olduğu görünmektedir.

13 Kasım harekâtının askeri anlamda lideri Cemal Madanoğlu olmuştur.¹⁵⁵ Operasyonun parolası olarak, Madanoğlu’nun köpeğinin ismi olan “*Can Can*”¹⁵⁶ olarak tercih edilmesi de 27 Mayıs’tan itibaren süregelen ihtilafın tezahürü olarak ilgi çekici olmuştur. Alınan karar neticesinde, 14 isim,¹⁵⁷ muhtelif yerlerde bulunan yurt dışı elçiliklerde müşavir olarak tayin edilmiştir. Modern dönem Türk siyasi geleneğinde, “*kızığa çekilme*” manası taşıyan, “*zoraki diplomatlık*” görevine vazifelendirilen isimlerin hangi kriterler ışığında tercih edildiği afaki bir keyfiyet arz etmiştir. Tasfiye edilecek isimlerin listesine bakıldığında, heterojen bir seçimin yapıldığı anlaşılmaktadır.¹⁵⁸ Mezkûr isimlerin ortak hareket noktası ise, “*sağlam bir demokratik nizama*” geçmek için, köklü sosyal, ekonomik ve siyasi reformların tatbik edilmesi ile “*donmuş haldé*” bulunan Atatürk ilkelerinin tekrar işler hale getirilmesi için komitenin idareyi devretmemesi düşüncesini olmuştur.¹⁵⁹ Bundan ötürü, bu isimler, ihtilali salt Menderes’i devirmek olarak addetmeyip, müdahaleyi “*gerçek bir devrim*” yapma iddiasıyla, Türkiye’nin çeşitli açılardan modernizasyonuna vesile kılmak istemişlerdir.¹⁶⁰ Bu minvalde, İngiliz

¹⁵⁴ FO 371/ 153036.

¹⁵⁵ Weiker, s. 132; Hale, s. 122; Ahmad; s. 216.

¹⁵⁶ Milliyet, “*Duruşmaların Gizli Yapılması Teklifi ni Mahkeme Reddetti*”, 10 Temmuz 1963; Özdağ, s. 373.

¹⁵⁷ Bu isimler Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Muzaffer Özdağ, Numan Esin, Orhan Erkanlı, Dündar Taşer, Muzaffer Karan, Ahmet Er, Şefik Soyuyüce, İrfan Solmazer, Mustafa Kaplan, Ahmet Er, Münir Köseoğlu ve Fazıl Akkoyunlu’dur.

¹⁵⁸ 14’lerin “heterojen” yapısına dair Talat Aydemir’in zikrettiği şu cümleler dikkat çekicidir: “*14 şabis da kendine has fikir ve yaşayış tarzına sahiptir. Bunlar bir fikir topluluğu değildir. Rastgele bir dolmuşu doldurularak o günkü şartlar içinde MBK’ince zararlı görüldüklerinden ibrahç edilmişlerdir*”. Bkz. Aydemir, s.125.

¹⁵⁹ Yön, “*Hükümet ve Öndörtler*”, 11 Temmuz 1962.

¹⁶⁰ Friedrich Wilhelm Fernau, “*İkinci Cumhuriyette Sosyal Akımlar*”, Çev. Nihat Türel, YÖN, 16 Ocak 1963.

belgelerinde, tasfiye edilen isimlerin ortak noktasının “CHP düşmanı olmaları” ve İnönü’nün Gürsel’i bu hamleyi gerçekleştirmesi yönünde teşvik ettiği noktasında doğrulanmayan raporların bulunduğu beyan edilmektedir.¹⁶¹

Mürted Hava Üssünde bir süre nezaret altında kalan 14 subayın, yurtdışı tayinleri kararlaştırılmıştır. Karara göre, Alparslan Türkeş Yeni Delhi’ye, Orhan Kabibay Ottawa’ya, Münir Köseoğlu Stockholm’a, Orhan Erkanlı Mexico City’ye, Mustafa Kaplan Lizbon’a, Muzaffer Karan Oslo’ya, Şefik Soyuyüce Kopenhag’a, Fazıl Akkoyunlu Kabil’e, Rıfat Baykal Tel Aviv’e, Dündar Taşer Rabat’a, Numan Esin Madrid’e, İrfan Solmazer Lahey’e, Muzaffer Özdağ Tokyo’ya ve Ahmet Er Trablus’a tayin edilmiştir.¹⁶²

Türkeş grubunun tasfiye edilmesiyle birlikte, Türkeş’e yakın olan müessese ve yayın organlarında da bir dizi değişiklikler yaşanmıştır. Tasfiyeden hemen sonra, Türkeş öncülüğünde kurulduğu vurgulanan Türk Kültür Derneklerine, mahalli valilik ve kaymakamlıklar tarafından el konulduğu ve “*şubeye sızmış olan müfrit cereyanların*” temizleneceği ilan edilmiştir.¹⁶³ Türkeş’in öncülüğünde teşkil ettirilmiş bir diğer kurum olan Öncü gazetesinin sahibi Ziya Tansu ise, 13 Kasım günü Ankara’ya çağırılmış ve gazeteyi devretmesi kendisine telkin edilmiştir.¹⁶⁴ Gazeteyi devretmek zorunda kalan Ziya Tansu, ilerleyen süreç içerisinde bu devrin, “*cebren*” olduğunu ifade edecek ve özlük haklarının “*gasp edildiğini*” öne sürecektir.¹⁶⁵ Ayrıca, 13 Kasım ile birlikte, Türkeş ve arkadaşlarının medyadaki en büyük desteği aldığı yayın organı olan “Havadis” gazetesinden Peyami Safa kovulmuş, Gökhan Evliyaoğlu ve diğer yazarlar ise etkisizleştirilmiştir.¹⁶⁶

Sonuç

Makalenin başında da zikredildiği üzere “Başbakanlık Müsteşarlığı” pozisyonu, Türkeş’in hem kişisel kariyerini hem de Türk siyasi hayatını değiştiren bir süreci başlatmıştır. Bu hususta literatürde sıklıkla dile getirildiği ve tekrar edile geldiği üzere Türkeş’in Başbakanlık Müsteşarlığı’na emri vaki ile oturduğu tezi, Gürsel’in hangi koşullarda ihtilalin başına geçtiği konusunu hatalı yorumlatırken, siyasetin doğasına aykırı bir durumu da gözler önüne sermektedir zira bu pozisyon “fili başbakanlık” görevidir ve makalede görüldüğü üzere Türkeş bu görevi oldukça etkin bir şekilde yürütmüştür. Ancak

¹⁶¹ FO 371/153036.

¹⁶² Milliyet, “*14’lerin Tayini Yapıldı*”, 17 Kasım 1960.

¹⁶³ Milliyet, “*Eski MBK’nın İhtisas Komisyonları Lağvedildi*”, 15 Kasım 1960; Akis, “*14 Sarı Zarfın Hikâyesi*”, 18 Kasım 1960.

¹⁶⁴ Akis, “*...Gelen Paşam*”, 18 Kasım 1960, Kim, “*Öncü El Değiştirdi*”, 21 Kasım 1960.

¹⁶⁵ Son Havadis, “*Bir Gazetenin Hikâyesi*”, 19 Temmuz 1961; Kudret, “*Öncü Gazetesi Mülkiyet Hakları Çiğnenerek Alınmış*”, 16 Temmuz 1961.

¹⁶⁶ Akis, “*Kayıbolan Adam*”, 21 Kasım 1960.

Türkeş'i ön plana çıkararak tek etken bu pozisyon değildir çünkü Türkeş önemli bir fikri bagaja sahiptir ve ihtilali bu fikirler doğrultusunda inkılabı döndürmek istemiştir. Bu noktada Türkeş, komitenin genç ve idealist subaylarını da kendi mihverinde temerküz ettirmiştir. Bu mihver 27 Mayıs'ın hiçbir partiye karşı yapılmadığını söylerken sadece CHP'ye mesaj göndermemiş, bir yerde Türk siyasi müesseselerine ve politikacı tipolojisine duyulan güvensizliği de ifade etmiştir. Zaten Türk ordusunda ihtilal düşüncesinin daha 2.Dünya Savaşı sürecinde doğmuş olması ve 27 Mayıs'a katılan birçok ismin hatıratında, 14 Mayıs 1950 öncesinde CHP'nin olası bir seçim yolsuzluğu yapması durumunda, CHP'ye karşı bir ihtilal yapmayı düşündüklerini söylemesi de bu yargıyı destekler niteliktedir.

Türkeş'in fikri bagajı ve hem CHP hem de İnönü'ye olan tarihi mesafesi, Başbakanlık Müsteşarlığı pozisyonuna oturur oturmaz karşısına çıkmıştır. Bunun yanında Türkeş ve arkadaşlarının idareyi sivillere devretmeyi "*iktidarın hemen CHP'ye intikal etme* " olarak yorumlaması ve uzun erimli reformların tatbikine girişmesi de CHP ve İnönü'ye yakın kamuoyunun kendisini hedef almasına sebep olmuştur. Türkeş'in etkin pozisyonundan ötürü öncelikle "*Nasır*" benzetmesi üzerinden kendisine gönderilen örtük imalar, daha sonra yakınında bulunan isimlerin kamuoyu önünde yıpratılmaya çalışılması ve Başbakanlık Müsteşarlığından alındıktan 13 Kasım tasfiyesine kadar yaşanan süreçte artık Türkeş'in bizatihi bu mahfil tarafından sürekli eleştirilmesi bu hususta zikredilmeye değer noktaları teşkil etmektedir. Buna mukabil, o dönemde Türkeş'in inayetiyle çıkabilen "*Havadis*" gazetesi gibi, az sayıda ses çıkarabilen DP'li basının ise Türkeş ve arkadaşlarını kendileri adına "*kurtarıcı*" olarak görmesi ve Türkeş ve arkadaşlarının hem sözlerini hem de eylemlerini desteklemesi, siyasi hayatı boyunca DP ardılı kurumlarca 27 Mayıs'tan ötürü takbih edilen Türkeş adına ilgi çekici bir durumu arz etmektedir.

27 Mayıs ile 13 Kasım tasfiyesi arasındaki süreçte Türkeş ve arkadaşları için bir diğer önemli problem ise komite içerisinde meydana gelen hizipleşmeden kaynaklanmıştır. Komitenin rütbeli isimleri hem iktidarı kısa bir sürede sivillere devretmek istemiş hem de mevcut iktidarını komitenin alt rütbeden gelen isimleriyle paylaşmak istememiştir. Türkeş'in özgül ağırlığı çok güçlü olan bir pozisyonda olması ve komite içerisinde olan genç ve idealist isimlerin hem sözcüsü hem de fikirlerinin tatbik edicisi konumunda olması ise tabiatıyla komite içerisinde ihtilafları da beraberinde getirmiştir. Burada CHP'ye yakın kamuoyu ve orduyu temsil eden diğer üst rütbeli erkânın da çekinceleri birleşince, tasfiye başta Türkeş olmak üzere 14 ismin aleyhinde gerçekleşmiştir. Burada unutulmaması gereken nokta esasında, en azından, komitenin idareyi sivillere erken devretmemesi düşüncesinde olan isimlerin sayısının 14'den daha fazla olmasıdır. Unutulmaması gereken bir diğer nokta ise bu 14 ismin esasında

homojen bir “birliklilik” arz etmemesidir. Bundan ötürü 13 Kasım öncesinde, literatürde bazen yanlışlık yapıldığı veçhiyle, böyle bir gruptan bahsetmek yaşanan tarihi süreci tahrif etmek olacaktır. Zaten tasfiyeden kısa bir süre sonra yaşanacak olaylar da 14’lerin bir grup halinde hareket etmeyeceğini gösterecektir.

Sonuç olarak Türkeş ve arkadaşlarını Türkiye’de önemli bir politik unsur hale getirecek olaylar silsilesi 27 Mayıs ile 13 Kasım 1960 arasında yaşanacak süre zarfında başlamıştır. Albay Türkeş, en azından Türk milliyetçisi çevrelerde, bu süreçteki faaliyetleriyle birlikte, Türkiye’nin liderliğini yapması gereken kişi olarak teveccüh görmüş ve söz konusu mahfil nezdince “başbuğluğa” tekâmül etmiştir. Bu teveccüh de nihayetinde Türkeş’in 1965 yılında siyasete girmesine ve Türk siyasi hayatına damga vurmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Türk siyasi tarihinde, doktriner Türk milliyetçiliğinin bir siyasi partiye kavuşması gerçekleşebilmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Birleşik Krallık Ulusal Arşinleri Dış İşleri Bakanlığı / Foreign Office (FO)

FO 371/153035

FO 371/ 153066

FO 370/ 160791

Resmi Yayınları

*T.C Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, Dönem:01,
Cilt:3,Birleşim:34,09.09.1960.*

Sürelî Yayınlar

Akis

Cumhuriyet

Düşünen Adam

Haber

Havadis

Kim

Kudret

Le Monde

Medeniyet

Millî Hareket.

Milli Yol

Milliyet

Öncü

Tercüman

Times

Ulus

Yeni Gazete

Yeni İstanbul

Yön

Kitaplar ve Makaleler

60'lılardan Vatan Kurtarma Hikâyeleri (2014) Ötüken Yayınları, İstanbul.

AHMAD Feröz (2007) *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Çev. Ahmet Fethi, 3.B, Hil Yayın, İstanbul.

AKYAZ Doğan (2009) *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi: Hiyerarşi Dışı Örgütlenmede, Emir Komuta Zincirine*, 3.B, İletişim Yayınları, İstanbul.

ALTAN Çetin (1960) Rica Ederiz, *Milliyet*, 31 Ekim.

----- (1960) Kurucu Meclis, *Milliyet*, 13 Kasım.

ALTUĞ Kurtul (1991) *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Yılmaz Yayınları, İstanbul.

AYDEMİR Talat (2010) *Hatıratım*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

AYDIN Suavi - TAŞKIN Yüksel (2014) *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

BAŞKUT Cevat Fehmi (1960) Başbakanlık Müsteşarı Albay Alparslan Türkeş ile Görüşme, *Cumhuriyet*, 17 Temmuz

DELİORMAN Altan (2000) *Tanıdığım Atsız*, 2.B, Orkun Yayınları, İstanbul.

DEMİREL Tanel (2011) *Türkiye'nin En Uzun Uzun On Yılı: Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Üniversitesi Bilgi Yayınları, İstanbul.

DOĞAN Mehmet (2000) *Alparslan Türkeş MHP ve Gölgedeki Adam*, Ocak Yayınları, Ankara.

ECEVİT Bülent (1960) Üniversiteye Niye Vuruldu, *Ulus*, 30 Ekim.

----- (1960) Ülkü ve Kültür Birliği Nedir, *Ulus*, 5 Kasım.

----- (1960) Millet Egemenliğini Reddeden Teşkilat, *Akıs*, 14 Kasım.

ER Ahmet (2012) *Hatıralarım*, Selçuklu Sosyal Güvenlik, Eğitim, Kültür ve Dayanışma Vakfı Yayınları, 3.B, Ankara.

ERKANLI Orhan (1973) *Anılar-Sorunlar-Sorumlular*, Baha Matbaası, İstanbul.

- ESENKOVA Enver (1961) Esenkova'nın Madanoğlu'na Cevabı, *Düşünen Adam*, 6 Aralık.
- ESİN Numan (2005) *Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayısçının Anıları*, 2.B, Doğan Kitap, İstanbul.
- EVLİYAĞLU Gökhan (1960) Yeni Bir Parti Kurulmalıdır, *Havadis*. 7 Eylül
----- (1960) Kurulması Beklenen Partiler Üzerine, *Havadis*.
11 Eylül.
----- (1960) Planlama Teşkilatı, *Havadis*. 3 Ekim.
----- (1960) Fikri Planlama İhtiyacı, *Havadis*. 4 Ekim.
----- (1960) İnkılabımızın Şartları, *Havadis*, 30 Ekim.
- FAİK Bedii (1967) *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, Dünya Yayınları, İstanbul.
- HALE William (1996) *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul.
- İPEKÇİ Abdi (1961) 14'ler Faşist miydi, Sosyalist miydi?, *Yön*, 20 Aralık.
- İPEKÇİ Abdi, COŞAR Ömer Sami (1962) Milli Emniyet Türkeş'in Gürsel'le Temas Teşebbüsünü Haber Almıştı, *Milliyet*, 22 Mart.
----- (1962) İhtilal Kararı Veriliyor ve Hazırlıklar Başlıyor, *Milliyet*, 14 Haziran.
----- (1962) Gürsel'e Ani Olarak Verilen İzin Teşkilatta Bomba Gibi Patladı, *Milliyet*. 20 Haziran.
----- (1965) İhtilalin İç Yüzü:2, *Milliyet*. 5 Mart.
----- (1965) Bakanlar Kurulu'nun Teşkilî İlk Anlaşmazlığı Yaratmıştı, *Milliyet*. 7 Mart.
----- (1965) "Komitede Bölünme", *Milliyet*. 6 Nisan.
----- (1965) Türkeş'i Müsteşarlıktan Uzaklaştırma Teşebbüsleri, *Milliyet*, 7 Nisan.
----- (1965) Öncü Gazetesinin Garip Hikâyesi, *Milliyet*., 16 Nisan.
----- (1965) Ülkü ve Kültür Birliği Teklifinin İç Yüzü, *Milliyet*, 26 Nisan.
- MARAŞLI Erol (2010) *Darbe İçinde Darbe: "13 Kasım 1960-14'ler Olayı"*, Bilge Oğuz Yayınları, İstanbul.
- METİN İbrahim (2012) *İhtilalciler Hesaplaşıyor Belgelerle 27 Mayıs-Ondörtler ve Dündar Taşer*, Töre-Devlet Yayınları, İstanbul.

- ILICAK Nazlı (1975) *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, Kervan Yayınları, İstanbul.
- KAFIL Kadircan (1960) *Türkeş ve Bursa Konuşması*, *Tercüman*, 28 Ekim.
----- (1960) *Üniversitelerin Durumu*, *Kudret*, 1 Kasım
- KAYALI Kurtuluş (2012) *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart*, 5.B, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜKÖMER İdris (2007) *Düzenin Yabancılaşması*, 5.B, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KÖKER Aydın (1962) *Türkeş İhtilali Anlatıyor*, *Yeni İstanbul*, 15 Şubat.
- KÖSOğLU Nevzat (2010) *Dündar Taşer*, 2.B, Ötügen Yayınları, Ankara.
- KÜÇÜK Yalçın (2005) *Türkiye Üzerine Tezler:2*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
----- (2005) *Türkiye Üzerine Tezler:3*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- NALBANTOğLU Muhiddin (2010) *Alparslan Türkeş ile Tarihi Aydınlatan Sobbetler*, Toker Yayınları, İstanbul.
- ORHON Orhan Seyfi (1960) *Bab-ı Ali Ağaları*, *Havadis*, 10 Ekim.
- ÖZDAğ Ümit (2004) *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, 2.B, Boyut Kitapları, İstanbul.
- PEKMEZCİ Necdet, BÜYÜKYILDIZ Nurşen (1999) *Ülkücüler: Öteki Devletin Şebitleri* Kaynak Yayınları, İstanbul.
- PERİN Mithat (1967) *Yassıada'da 476 Gün*, *Haber*. 17 Mayıs.
- SANDALCI Emin Galip (1960) *İhtilal Konuştu*, *Vatan*, 30 Ekim.
- SAFA Peyami (1960) *Basın ve Bilim Ağaları*, *Havadis*, 9 Ekim.
----- (1960) *Üniversite Meselesi*, *Havadis*, 3 Kasım.
- SOMEL Ali (2009) *Türkiye'de Kalkınma Planlaması Efsanesi*, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce-9: Dönemler ve Zibniyetler*, Ed.Ömer Laçiner, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SEYHAN Dündar (1966) *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul.
- TAŞER Dündar (1967) *"Çözölen İhtilal"*, *Milli Hareket*, Mart.
----- (1967) *"İhtilal ve Sonrası"*, *Milli Hareket*, Mayıs.
- TAYLAK Muammer (1977) *27 Mayıs ve Türkeş*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- TEKELİ İlhan (2013) *1960'lı Yıllarda Türkiye'de Planlama Düşüncesinin Yeniden Canlanışını Modernite Projesi İçinden Okumak*, *Modernizmin Yansımaları: 60'lı Yıllarda Türkiye*.
- TİMUR Taner (2009) *"Yakın Siyasi Tarihimizde Siyaset, İdeoloji ve Bilim"*, *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce 9: Dönemler ve Zibniyetler*.

- TOKER Metin (8 Haziran 1960) “Bugünkü Vazifemiz”, *Akıs*.
- TOPLU Abdülhadi (1976) *Anayasa’da Milliyetçilik Mücadelesi*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara.
- (1966) “Demeç Havayı Değiştiriyor ve Kudretli Albayın Dişleri Sökülüyor”, *Akıs*, 24 Aralık
- (1967) *İsmet Paşayla 10 Yıl*, Akis Yayınları, Ankara.
- TURGUT Hulusi (1995) *Türkeş’in Anıları: Şahinlerin Dansı*, ABC Yayınları, İstanbul.
- TÜRKEŞ Alparslan - BAYKAL Rıfat-, ÖZDAĞ Muzaffer (1965) *Bazı Gerçekler(Savunmalar)*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- WEIKER Walter (1963) *The Turkish Revolution 1960-1961*, The Brookings Institution, Washington D.C.
- ULUÇ Fuat - ÖZDAĞ Muzaffer (1965) *Alparslan Türkeş*, Ayyıldız Matbaası, Ankara.
- UTKU Cumhuriyet (2006) *14’lerden Suphi Karaman’a İhtilal Mektupları*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- YALÇIN Aydın (1 Kasım 1960) “ Üniversite Açılırken”, *Öncü*.
- YALMAN Ahmet Emin (1997) *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim-2 (1922-1971)*, Yay. Haz. Erol Şadi Erdinç,2.B, Pera Turizm ve Ticaret Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ Ahmet (2001) *İhtilalin İçinden: Anılar, Değerlendirmeler*, Alan Yayınları, İstanbul.